जनजागृती शिक्षण प्रसारक मंडळ तुमसर र. नं. ३७९५ (भं.) द्वारा संचालित
स्व. मन्सारामजी पडोळे कला महाविद्यालय, गणेशपूर
एम.एस.ई.बी. कॉम्प्लेक्स, राजीव गांधी चौक, भंडारा, तह.जि. भंडारा
फोन नं. : 07184-250798, मो. नं. : 9545495600
Website : www.mpcbhandara.org Email : mpdcollege.bhd@gmail.com

जावक क्र. : .... दिनांक : ....

NAAC 2023/ Metrics Level Deviations/Cr3-3 Date:- 07/07/2023

Criteria 3.3.1:	Number of research papers published per teacher in the Journals notified on UGC care list during the last five years
Findings of DVV	Provide Link landing to the research paper Provide Link to the journal website for 2018-19 and 2019-20, 2020-21, 2021-22.
Response/ Clarification	1) List of the papers published in UGC journals for the last 5 years (year wise) is attached. **(Appendix-I)** 2) Link to each paper published/ Papers/ Certificate as applicable of publications are attached in clickable format for opening. **(Appendix-II)**

IQAC Coordinator
Late M.P. Art's college
Ganeshpur, Bhandara.

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

Appendix-I

जनजागृती शिक्षण प्रसारक मंडळ तुमसर र. नं. ३७९५ (भं.) द्वारा संचालित
स्व. मन्सारामजी पडोळे कला महाविद्यालय, गणेशपूर
एम.एस.ई.बी. कॉम्प्लेक्स, राजीव गांधी चौक, भंडारा, तह.जि. भंडारा
फोन नं. : 07184-250798, मो. नं. : 9545495600
Website : www.mpcbhandara.org Email : mpdcollege.bhd@gmail.com

जावक क्र. : .... दिनांक : ....

Number of research papers published per teacher in the Journals notified on UGC website during the last five years

Title of paper	Name of the author/s	Department of the teacher	Name of journal	Year of publication	ISSN number
Urban Population and Envoirmental Impact	Patiram D. Dongarwar	Geography		22.07.2017	
Bhandara Jilhyatil Sahangad Paryatan Sthal		Geography	U.G.C Approved refereed vidya warta international multi lingual research journal	10.02.2019	2455-4375
Paryawarnacha Setiwar Honar Parinam		Geography	U. P. A. National peer-reviewed e-juournal	Jun-20	2455-4375
“N-List Services in Academic College Libraries: An Overwiew.”	Ku.Anita Udebhan Bansod	Library Science	B-Adhar Peer Reviewed and Refered Indexed Multidisciplinary International Research Journal With Impact Factor 8.575	May-22	ISSN-2278-9308
“GraminSamajatilMahilanchyaSakshamikarnatSwayamSahayataBachatGatanchiBhumika		Library Science	International Journal Of Advance &Applied Research (IJAAR) peer reviewed Bi-Monthly Impact Factor -7.328	2022	ISSN-2347-7075

IQAC Coordinator
Late M.P. Art's college
Ganeshpur, Bhandara.

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

जावक क्र. : .... दिनांक : ....

Bhartiy Arthvyavsthechi Watchal Ek Adhyayan(2014 -2020)	Dr.Rakshit Madan Bagde	Economics	TUMBE Group of International Journal	2021	2581-8511
Thoughts on Economic Life of Tathagata Buddha		Economics	TUMBE Group of International Journal	2021	2581-8511
Navin Krushi Dhoran Aani Bhartiy Shetkari		Economics	TUMBE Group of International Journal	2021	2581-8511
Abhasi Chalan Aani Bhartiy Arthvyavstha		Economics	TUMBE Group of International Journal	2021	2581-8511
E Learning ekAdhyayan		Economics	TUMBE Group of International Journal	2022	2581-8511
Vastu Aani Sewa Kar : samanya Bhartiy		Economics	TUMBE Group of International Journal	2022	2581-8511
E Rupy Aani Arthakaran		Economics	TUMBE Group of International Journal	2022	2581-8511
Mahatma jyotiba phulenche samajik karya til manavtawadi	Vandana Arjun Jiwane	History	VIDYAWARTA	FEBRUAR Y 2020	ISSN 23199318
Covid-19 chaa manvi drush tikanavar padlela prabhav		History	UPA NATIONAL	SPECIAL Issue 3 2020	ISSN

IQAC Coordinator
Late M.P. Art's college
Ganeshpur, Bhandara.

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

Appendix-II

(5)

Chanda Shikshan Prasarak Mandal's

JANATA MAHAVIDYALAYA, CHANDRAPUR, MAHARASHTRA, 442401

Estd. May 1958

Affiliated to Gondwana University, Gadchiroli, NAAC Re-accredited, Grade B with CGPA 2.67

One day National Seminar Sponsored by Gondwana University, Gadchiroli

URBAN AND ENVIRONMENT ISSUES

Saturday 22 ND July 2017

Certificate

This is to Certify that Dr. / Prof. Patiram D. Dongarwar from Late Mansaram Padole College, Ganeshpur has attended the National Seminar Organized by Department of Geography & Environmental Studies, Janata Mahavidyalaya Chandrapur on the topic "URBAN AND ENVIRONMENT ISSUES" ON 22nd 2017. He / She has presented a research paper on Urban Population & Environmental Impact

Organizing Secretary

Dean Social Science Faculty
Gondwana University

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara

Convener & Principal
Janata Mahavidyalaya, Chandrapur

...या प्रदुषकाच हवतांल प्रमाण धोक्याच्या पातळीहून ...

शहरी लोकसंख्या व पर्यावरण प्रभाव

संशोधन कर्ता : प्रा. पी.डी. डोंगरवार,
भूगोल विभाग प्रमुख
स्व. मन्साराम पडोळे, कला महाविद्यालय, गणेशूपर (भंडारा)

पर्यावरण हा विषय इतका विस्तृत आहे की, त्यामध्ये विविध अंगांचा अभ्यास करणे क्रमप्राप्त होते. त्यानुसार पर्यावरणाचा नागरी आरोग्यावर काय परिणाम होतो ते आपण या विषयाच्या अनुरूप बघण्याचा प्रयत्न करीत आहोत.

या पैकी वायु प्रदुषण याचा सर्वात मोठा दुष्परीणाम मानवाच्या स्वास्थ्य व आरोग्यावर होत असतो. व त्याचे परिणाम मानवाला आज भोगावे लागत आहेत. कारण हवेचा प्रत्यक्ष संबंध मानवाच्या श्वसन संस्थेशी आहे व दुषित हवा श्वसनातून गेल्याने फुफ्फुसे, नाक, कान, घसा, रक्ताभिसरण इत्यादीचे विकार उद्भवत असतात. हवेतील कार्बन मोनाक्साईड रक्तातील हिमोग्लोबीन निचडून घुसमट निर्माण करतो.हा वायु विषारी आहे व त्याचे प्रमाण वाढले तर मज्जासंस्था बिघडते आणि तो मृत्युलाही कारण ठरू शकतो. तर नाइट्रोजन ऑक्साइडचा अभिसरणावर परिणाम होऊन धुळ व खनिज कण व धुरांमुळे डोळे व फुफ्फुसाचा त्रास होऊन खोकला जडतो. ओझोनचा थर विरळ झाल्यामुळे अतिनील किरणे खाली येऊन मानवाच्या कातडीवर परिणाम करतात व कातडीचा कर्करोग होतो. असे अभ्यासात दिसून आले आहे. ओझोनच्या थरात केवळ ५ टक्के घट झाली तर एकट्या संयुक्त संस्थानात २० ते ६० हजार कातडीच्या कर्करोगाचे रूग्ण वाढतील. नाईट्रोजन ऑक्साइडमुळे श्वसन संस्था, हिरडया व रक्तस्त्रावाच्या समस्या उद्भवतात. आणि न्युमोनिया व फुफ्फुसाचा कर्करोग होऊ शकतो. सल्फर डाय ऑक्साइडमुळे डोळयांचा दाह घसा व फुफ्फुसाचे विकार वाढतात. धुक्यांमध्ये तर हा वायु प्राणघातकच आहे. लंडन मधी कुप्रसिध्द धुक्यात ४००० लोकांचे बळी गेले व कित्येक आजारी पडले. हाइड्रोकार्बन मुळे दमा होतो. तर क्लोरीन मुळे जिवीतालाच धोका पोहोचतो. हाइड्रोजन क्लोराइडमुळे दात खराब होतात व हाइड्रोजन सल्फाइडमुळे श्वसन इंद्रीयाचा दाह होतो. त्यामुळे अनुभट्टयामध्ये व खाणीमध्ये काम करणाऱ्यांचे आर्युमान दिवसेंदिवस कमी होत असल्याचे दिसून येते.

कारखाण्यातील अपघातांमुळे किरणोत्सारी पदार्थांची किंवा विषारी वायुंची गळती झाली तर त्याचे भयानक परिणाम होतात. १९८४ मध्ये भोपाळच्या युनियन कार्बाइड कारखाण्यातून फारमोठी वायुगळती झाली. त्यात हजारो मानसे दगावली व कित्येक अंध व अपंग झाली. रशियातील चेर्नोबेल अणुभट्टीच्या अपघाताचे दुष्परीणाम विस्तृत परिसरात भोगावयास लागले. वायु प्रदुषण करणारे असे अपघात होतात व ते मानवाच्या आरोग्याला विघातक ठरतात.

वायु प्रदुषाणाचे परिणाम : वायु प्रदुषण पुर्णतः नियंत्रण शक्य नाही. कारण मानवाला जर विकास साधायचा असेल तर काही प्रमाणात प्रदुषणाच्या समस्येला सामोरे जावे लागेल व हे प्रदुषण आटोक्यात ठेवून आर्थिक व औद्योगिक विकास लाभदायक आहे असे म्हणता येईल. प्रदुषण आटोक्यात ठेवणे म्हणजे प्रदुषणाची तिव्रता कमी करणे किंवा प्रदुषकांचे हवेतील प्रमाण धोक्याच्या पातळीहून कमी ठेवणे होय व विकास प्रक्रियेला शक्यतो प्रदुषण मुक्त ठेवणे होय. अर्थातच त्यासाठी इच्छाशक्ती तंत्रज्ञान व मोठा खर्च आवश्यक आहे. पण मानवाचे हितासाठी ते आवश्यक आहे. खालील तक्त्यात प्रदुषकांची प्रमाणीत पातळी दाखविली आहे. या पेक्षा प्रदुषणाचे प्रमाण वाढणार नाही यांचे प्रयत्न केले पाहिजेत.

प्रदुषकांची प्रमाणित पातळी

प्रदूषके	प्रमाण (दर घनमीटर हवेत)
कार्बन मोनॉक्साईड	१० मिलीग्राम
सल्फर ऑक्साईड	८० किलोग्रॅम
नैट्रोजेन ऑक्साईड	१०० मायक्रोग्रम
हाइड्रोकार्बन्स	१६० मायक्रोग्रॅम
कणरूप पदार्थ	७५ मायक्रोग्रॅम

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

यातील कार्बन मोनाक्साइड या विषारी वायुचे उदाहरण घेऊ. याचे प्रमाण दर घनमिटर हवेत ५ मीलीग्रॅम असेल तर ते फारच चांगले समजले जाते. १० मिलीग्रॅम ह्या पातळीवर ठिक आहे. पण त्या पुढे १७ मिलीग्रॅम आरोग्याला वाईट तर ३४ मिलीग्रॅम फारच वाईट व ४७ मिलीग्रॅम विघातक आहेत. नैसर्गिक कारणांनी झालेल्या प्रदुषणाचे संतूलन निसर्ग करतो. पण मानव निर्मित व भरमसाठ प्रदुषणाचे नियंत्रण मानवालाच करणे भाग आहे. त्यासाठी उपाययोजना मानवालाच कराव्या लागतील.

१) कारखान्याचे धुर व स्वयंचलित वाहनांची उत्सर्जके या मध्ये वेगवेगळया प्रकारची गाळणी बसविली तर कण रूप पदार्थ त्यात अडकून हवेत जात नाही. ५० मायक्रोमिटर पेक्षा मोठया कणांसाठी बॅग फिल्टर सारखी वेगळी व त्याहून सुक्ष्म कणांसाठी विद्युत पेसीपीटर्स सारखी वेगळी गाळणी वापरता येतात.

जलप्रदुषण :-

हवेच्या खालोखाल मानवी जीवनास अत्यंत आवश्यक असा घटक म्हणजे पाणी होय. केवळ पिण्यासाठीच नाही तर स्वच्छता, जलसिंचन व अनेक औद्योगिक क्रिया इत्यादीसाठी मानवाला पाण्याची नितांत गरज आहे व वाढत्या लोकसंख्यानुसार व उद्योगधंद्यानुसार पाण्याची मागणी वाढतच आहे. या सर्व उपयोगासाठी त्याला गोड, शुध्द व स्वच्छ पाण्याची आवश्यकता आहे व तेच दुर्मिळ होत चालले आहे. कारण गोड पाण्याचे वेगाने प्रदुषण होत आहे.

पृथ्वीवर पाण्याचा साठा भरपूर असला तरी त्यातील ९७ टक्के पाणी समुद्रातील खारट पाणी असून प्रत्यक्ष वापरासाठी निरूपयोगी आहे. व उरलेल्या ३ टक्के पाण्यापैकी जवळ जवळ २ टक्के पाणी बर्फ व अतिखोलातील भूजल या रुपात बंदीस्त आहे. म्हणजे वापरासाठी केवळ १ टक्के गोड पाणी उपलब्ध आहे व ते नद्या, सरोवरे, तलाव, विहीरी व जलाशयातून प्राप्त होते व हा साठा अविनाशी आहे. कारण नैसर्गिक जलचक्राद्वारे बाष्पिभवनाने व समुद्रात निघून गेलेल्या पाण्याची पर्जन्याने भर होते. परंतु हा गोड पाण्याचा साठा मर्यादित असल्याने त्याची गुणवत्ता व राखून ठेवणे हे मानवाला हितकारक आहे व याकडेच मानवाचे दुर्लक्ष होत आहे. व अमुल्य आणि मर्यादित अशा या नैसर्गिक संशाधनाचे मानव मोठया प्रमाणावर प्रदुषण करीत चालला आहे.

ज्या पाण्यात कोणताही बाह्य अपायकारक घट मिसळलेला नसतो त्या पाण्याला शुध्द पाणी म्हणतात. ते वापरण्यासाठी उपयुक्त व सुरक्षित असते. ज्या पाण्यात सुक्ष्म जीवाणू किंवा मृत जैविक घटक मिसळलेले असतात त्याला दुषित पाणी म्हणतात. ते वापरण्यासाठी अयोग्य असते. पाण्याच्या गुणवत्तेनुसार वेगवेगळया विद्वानांनी त्यांची व्याख्या वेगवेळया शब्दात मांडली आहे. "शुध्द पाण्याच्या भौतिक, रासायनिक व जैविक गुणधर्मात बदल होऊन ते मानव व जलचर प्राण्यास अपायकारक बनते त्याला जलप्रदुषण म्हणावे".

WHO च्या मतानुसार "जेव्हा नैसर्गिक किंवा इतर स्त्रोतातून बाह्य घटक पाण्याला दुषित करतात व त्यातील विषारी द्रव्याने पाण्यातील प्राणवायुच्या पातळीत केलेली घट व इतर विपरीत परिणांमामुळे ते पाणी जीवनाला अपायकारक ठरत व रोगांना फैलावते त्याला पाण्याचे प्रदूषण म्हणावे"

अशा प्रकारे पर्यावरणाचा नागरी आरोग्यावर वरील प्रमाणे मोठया प्रणावर प्रभाव दिसल्याचे दिसून येते.

संदर्भ ग्रंथ सुची :-

१) घारपुरे पवार, हवामान शास्त्र

२) सुरेखा पंडीत.. पर्यावरण शास्त्र

३) माधव पुराणीक, भुरूप शास्त्र

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

SHRI KISANRAO KHOBRAGADE EDUCATION SOCIETY, ARMORI, DISTT. GADCHIROLI

YASHWANTRAO CHAWHAN ARTS, COMMERCE & SCIENCE COLLEGE, LAKHANDUR, DISTT. BHANDARA

Organized

1st ONE DAY INTERDISCIPLINARY NATIONAL SEMINAR

OF

VIDARBHA GEOGRAPHER'S ASSOCIATION, NAGPUR

ON

TOWARDS DEVELOPMENT OF TOURISM IN MAHARASHTRA STATE

10 FEBRUARY 2019

Certificate

This is to certify that ~~Mr.~~/~~Ms.~~/Dr./~~Mrs.~~/Prof. PATIRAM D. DONGARWAR of Late Mansaram Padole College, Ganeshpur, Bhandara attended as Chief Guest / Key Note Speaker/Guest Speaker/Chairperson/Chaired Session/Delegate/Participant in the One Day Interdisciplinary National Seminar on *"Towards Development of Tourism in Maharashtra State"*, 10 Feb 2019, organized by Department of Geography, Y.C.Arts, Commerce & Science College, Lakhandur. He/She presented Oral/Poster/Paper titled 'भंडारा जिल्ह्यातील पर्यटन स्थळांची उपेक्षा सहानभूत'

CONVENER
Dr. J. V. Dadve, Principal
Y. C. Arts, Commerce & Science College, Lakhandur

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara

GENERAL SECRETARY (VGA)
Dr. D.S.Samarth, Head Dept. of Geography
Arts & Commerce College, Koradi

ORGANIZING SECRETARY
Dr. K. Y. Thakare, Head Dept. of Geography
Y. C. Arts, Commerce & Science College, Lakhandur

MAH MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318

Vidyawarta®
Peer-Reviewed International Publication

February 2019
Special Issue

01

Vidyawarta™

International Multilingual Research Journal

1st ONE DAY INTERDISCIPLINARY NATIONAL SEMINAR OF
VIDARBHA GEOGRAPHER'S ASSOCIATION, NAGPUR
ON

TOWARDS DEVELOPMENT OF TOURISM IN MAHARASHTRA STATE

(Sunday, 10th February 2019)

ORGANIZED BY
DEPARTMENT OF GEOGRAPHY,
YASHWANTRAO CHAWHAN ARTS, COMMERECE & SCIENCE COLLEGE,
LAKAHANDUR, DIST – BHANDARA (M.S.)
RUN BY
SHRI KISANRAO KHOBRAGADE EDUCATION SOCIETY, ARMORI, DIST – GADCHIROLI

CONVENOR
Dr. J. V. Dadve
Principal, YCCL & President - VGA, Nagpur

Organizing Secretary
Dr. K. Y. Thakare
HOD, Dept. of Geography Vice- Principal

Co-Convener
Prof P.M Thakare
Dr. Ganesh L. Dhote

Reg.No.U74120.MH2013 PTC 251205
Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.
At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed
Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295
harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com
All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com
विद्यावार्ता : Interdisciplinary Multilingual Refereed Journal Impact Factor 5.131 (IIJIF)

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

14) Role of Literature in Promotion of Tourists Places
Dr. Rakesh P. Wasnik, Bhandara, Dr. Nikita U. Mishra, Chandrapur ||40

15) Tourism and Coral Reefs
Prof. Yogesh Krishnarao Patil, Gadchiroli ||41

16) Tourist Place Navegaon Bandh National Park Of Gondia District ...
Ms. R. Kambale, S. Bhagat, M. Bisen, P. Wasnik, P. Ledade ||44

17) पर्यटन : रोजगार निर्मिती का अवसर
Dr. Alka Dudhbure, Dasgaon ||47

18) महाराष्ट्रातील पर्यटन उद्योगाचे आर्थिक व सामाजिक अध्ययन
अमोल का. बावणे, प्रा. निखिल देशमुख, चंद्रपूर ||48

19) गडचिरोली जिल्हयातील ऐतिहासिक व प्रेक्षणीय स्थळे: एक आढावा
प्रा. अरुण बी. आलेवार ||51

20) तुमसर तालुक्यातील पर्यटन स्थळांचा भौगोलिक अभ्यास
प्रा. ए. एस. बावनकर, तुमसर ||55

21) पवनी पर्यटन स्थळ: एक भौगोलिक अभ्यास
प्रा. अश्विन के. ठवरे, दिघोरी/मोठी ||57

22) पर्यटनाच्या विकासात खेळाची भुमिका
प्रा.डॉ. विनोद मारोतराव बळी, भंडारा ||61

23) पौनी तालुक्यातील पर्यटन स्थळाचा भौगोलिक अभ्यास
प्रा.डॉ. रमेश मो. बावनकुळे, भंडारा ||63

24) कारंजा लाड तहसीलमधील पर्यटन यात्रास्थळांची स्थिरता आणि विकास
डॉ. किशोर वाय. ठाकरे, प्रा. नितीन पी. भालेराव ||66

25) पर्यटन उद्योग आणि आर्थिक विकासातील त्याची भूमिका
प्रा. डि. एस. कुरंजेकर, प्रा.डॉ. एच. एम. कामडी ||69

26) भंडारा जिल्हयातील सहानगड पर्यटन स्थळ उपेक्षीत
प्रा. पी. डी. डोंगरवार, भंडारा ||72

https://sites.google.com/site/vidyawarta.blogspot.com

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

26

भंडारा जिल्हयातील सहानगड पर्यटन स्थळ उपेक्षीत

प्रा. पी. डी. डोंगरवार
भुगोल विभाग प्रमुख,
स्व. मन्सारामजी पडोळे कला महाविद्यालय,
गणेशपूर भंडारा

****

प्रस्तावना

भंडारा जिल्हयातील साकोलीच्या दक्षिणेस १५ किमीवर वसलेले प्राचीन ऐतिहासिक व धार्मिक दृष्टया सुप्रसिध्द असलेले आव सानगडी या गावाचा उल्लेख ऐतिहासिक कागदपत्रात 'प्रंगणे सानगडी असा आहे. अगदी मध्य ठिकाणी साकोली –चंद्रपूर राज्यमार्ग क्र. २७२ वर हे गाव असुन येथूनच नवेगावबांध राष्ट्रीय उद्यान, इटियाडोह धरण, निसर्गरम्य बोदराई, प्रतापगड, शिवनीबांध व सिरेगावबांध जलाशय, भुगाव पंढरपूर यांसारख्या स्थळांना भेटी देतो येतात.

उद्दिष्टे:– भंडारा जिल्हयातील सहानगड या उपेक्षीत पर्यटन स्थळाचे अध्ययन करून विकासात्मक दृष्टिकोनातुन विश्लेषण करणे.

भंडारा जिल्हयातील सहानगड किल्ल्याचे विश्लेषण पुर्वी सहानगड म्हणून ओळखले जाणाऱ्या सानगडी या लहानशा गावात पुरातन किल्ला आहे. म्हणूनच लहान म्हणजे सान आणि किल्ला म्हणजे गड असे नामाधिमान करून सानगडी हे गाव पडले असावे. याच सहानगडाचे अपभ्रंश होऊन पुढे सानगडी नाव रूढ झाले असावे. येथील किल्ला ३ हेक्टर ४३ जागेत उंच टेकडीवर नागपूरच्या रघुजी राजे भोसल्यांनी इ. स. १७३४ मध्ये बांधला. किल्याचे वरील भाग उत्तर दक्षिण अंदाजे ६० मिटर लांब व पुर्व–पश्चिम ४० मीटर रूंद आहे.

किल्याची भिंत काही भागात गोलाकार बनविली आहे. किल्याचा प्रवेशद्वार मजबुत विटांचा असुन मागील भागात चौकीदारासाठी एक खोली आहे. किल्याचे मध्यात एक गोलाकार तोफ फिरविण्याचे स्थान असुन त्याचा आकार १० ते १२ मीटर आहे. या किल्यापासून ते प्रतापगडच्या किल्यापर्यत भुयारी मार्ग पुर्वी होता असे म्हणतात. किल्याचे पायथ्याशी निसर्गसुंदर तलाव आणि मनोहारी टेकडयांची पर्वतरांग असुन तिथे सुंदर केवडयाचे वन होते व बाजुलाच सिताफळाचा भव्य बगीचा होता.

हा किल्ला बनविणाऱ्याचे आपल्या कारभाराचे कार्यालयासाठी एक वाडा चांगल्या अवस्थेत असुन या वाडयामध्ये मोठे तळघर आहे. व तळघरात पाणी जावू नये म्हणून सभोवतालच्या परिसरात दगडाचा पाया केलेला आढळते. या वाडयाची व किल्याची विट सारखी असल्यामुळे किला व वाडा समकालीन तयार केला गेला असावा. किल्याच्या प्रवेशाद्वारासमोर काही अंतरावर एक चौकांनी भिंत असुन तिचे छत पडलेल्या स्थितीत आहे.

यालाच पुर्वकालीन रंगमहाल म्हणत असत. उत्तर – पुर्व व दक्षिण दिशेत दोन –दोन द्वार आहेत. पश्चिमेकडे मात्र एकही द्वार नाही. किल्लाचे जवळपास खोल नाली होती. काही अंतरावर दुसरी भिंत होती. या भिंतीचे बुरूज आजही कायम आहेत. किल्याचे परिसरात पाच विहिरी होत्या त्या कालांतराने बुजल्या. पुर्वी हा प्रदेश 'गोंडवन' नावाने ओळखला जात होता. बख्त बुलंदशहाच्या मृत्यू त्याचा मुलगा चाँद सुलतान शहा गादीवर बसला. परंतु त्याचा मृत्यु इ. स. १७३९ मध्येच झाला आणि त्याच गादीवर वलीशहा नावाच्या दासीपुत्राने कब्जा केला.

याकरीता चाँद सुलतानच्या विधवा पत्नीने आपले दोन पुत्र बुराजशहा व अकबरशहा यांच्या मदतीकरीता वऱ्हाडातुन रघुजी राजांना बोलावले रघुजींनी वलीशहा सोबत युध्द करून त्याला पराजित केले व जिवंत मारले. त्यावेळी सानगडी विभागात राजाखानचा पुत्र महमदखान शासन करीत होता. त्याला रघुजी राजाने शिवनी प्रांतात दिवान बनवून पाठविले आणि स्वत: सानगडी ते प्रतापगड विभागावर सत्ता स्थापित केली.

सानगडीची अजस्त्र तोफ व बावडी विहिर

सानगडीचे सहानगडावर अष्ट धातुची मोठी व

Officiating Principal
Late M.P. Art's College

वजनदार तोफ आहे. या तोफेची लांबी ११ फुट, घेर ५ फुट आणि ५ कडे असलेली पुरातन तोफ आहे. या तोफेलाच लोक 'तोफमाय' च्या नावाने ओळखतात. इंग्रजांनी या तोफेला नेण्याचा प्रयत्न केला. परंतु त्यांना यश आले नाही. बावडी विहीर सानगडीत दोन प्राचीन बावडी विहिरी असुन त्या किल्याचे समकालीन आहेत. या विहिरीत उतारण्यासाठी ५० ते ६० पायऱ्या व आतील भागात मोठमोठया खोल्या आहेत. या खोल्यात भोसलेकालीन लोक युध्दाचे वेळी सुरक्षिततेच्या दृष्टीने मुक्काम करीत होते. आणि गुप्त खलबने करण्याकरीता उपयोग करीत असावेत. खोल्याचे पुढे आत गेल्यानंतर खोल गर्तेत वर्षभर थंड पाणी असते. ते कधीही आटत नाही हे पाणी दैनंदिन जिवनात उपयोगी आणले जाते.

उपाययोजना :–

महाराष्ट्र शासन व भारतीय पुरातत्व विभागामार्फत भारत सरकारतर्फे या किल्ल्याची डागडुजी व दुरूस्ती करून या ठिकाणी पर्यटनाचे उत्तम व्यवस्था निर्माण केल्यास येथील बेरोजगारांना चांगल्याप्रकारे कामकाज मिळुन आर्थिक सुबत्ता मिळवुन देण्यास सहानगड किल्ला महत्वाचा ठरेल.

निष्कर्ष :–

भारत सरकार तर्फे किल्ल्याचा विकास करून रोजगाराच्या संधी उपलब्ध कराव्या.

संदर्भ सुची:–

१. प्रा. नागतोडे डॉ. पारधी – पर्यटन भुगोल
२. विठ्ठल धारपुरे – पर्यटन भुगोल
३. सुरेखा पंडीत – पर्यावरण शास्त्र
४. दैनिक देशोन्नती – वर्धापन दिन विशेषांक दि. रविवार १२ जुलै २००९

□□□

27

तुमसर तालुक्यातील पर्यटन विकास एक भौगोलिक अभ्यास

डॉ. अमित गायधनी
विदर्भ महा. लाखनी

डॉ. किशोर ठाकरे
वाय.सी. कॉलेज लाखांदूर

कु. आशा बानकर
संशोधक रा.तु.म.नागपूर विद्यापीठ

****

सारांश :–

तुमसर तालुका हा भौगोलिक दृष्ट्या तीन जिल्ह्यांना लागुन असलेला जिल्हा आहे. पुर्वेला गोंदिया, पश्चिमेला नागपूर व उत्तरेला मध्यप्रदेश राज्यातील बालाघाट जिल्हा या तिनही जिल्ह्यातील पर्यटकांना आकर्षीत करण्याची क्षमता तुमसर तालुक्यात आहे. कारण तुमसर तालुक्यात चांदपूर हा धार्मिक गरुडमुखी मारोती मंदीरासाठी ख्यातनाम आहे. मंदीर हे कमी उंच टेकडीवर असून टेकडीच्या पायथ्याशी नौका विहाराची सुविधा आहे. चांदपूर जलाशयावर बांध असल्याने पर्यटक आवर्जुन लहान मुलांना दाखविण्यासाठी घेऊन जातात.

पर्यटकांच्या दृष्टीकोनातून तहसील मध्ये रस्त्याची सुगमता वैद्यकीय सोयी सुविधा व खानावळी व विश्रामगृह असले तरी शासनाने पर्यटकांच्या मानसिकतेचा विचार करुन चांदपूर हे पर्यटन केंद्र म्हणून येथे शासकीय वस्तीगृह बालोद्यान, प्राणीसंग्रालय, मत्स प्रदर्शनी, रस्त्याचे चौपदरीकरण, व कास्याच्या भांडयाचे विक्री केंद्र, ए.टी.एम. सुविधेची सुगमता निर्माण केल्यास तुमसर तालुक्यात मोठ्य प्रमाणात पर्यटनाचा विकास होईल.

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

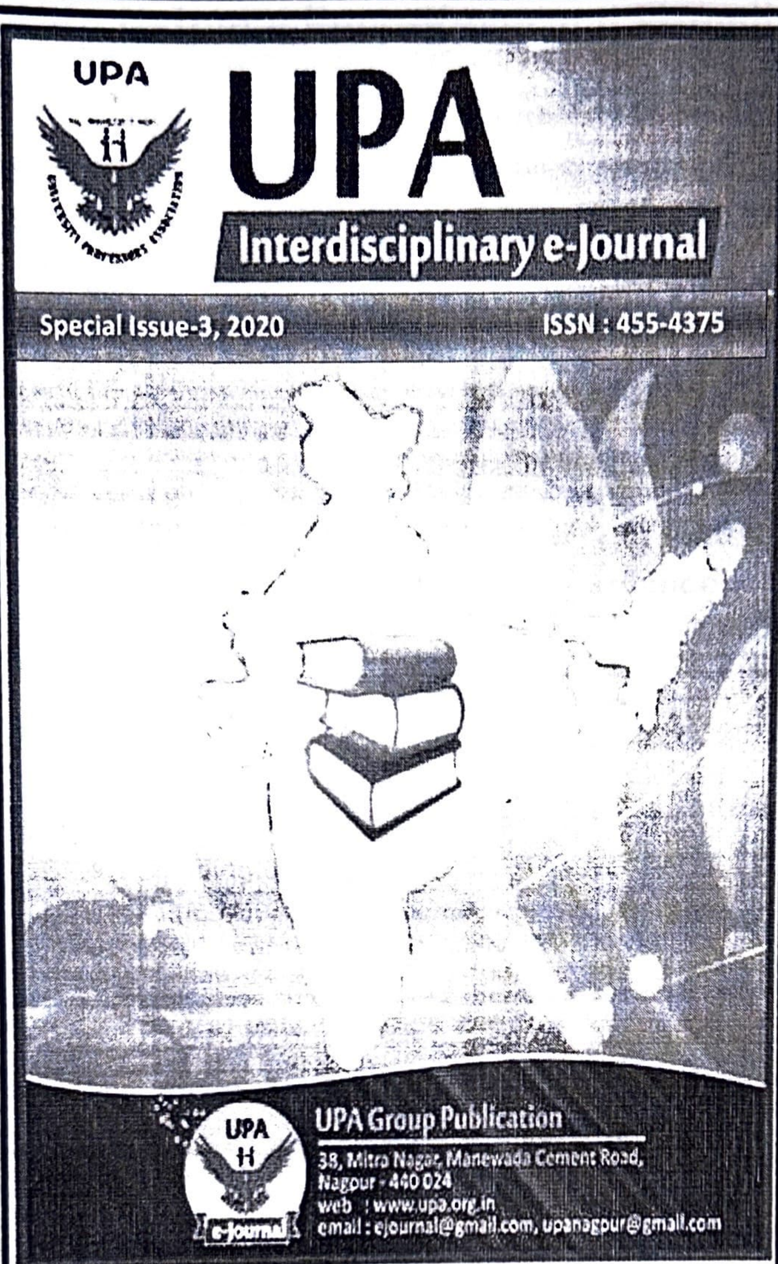

SPECIAL ISSUE – III : JUNE - 2020

CHIEF EDITOR
Dr. Anil Dodewar

EDITORS
Prof. Akash Bele

EXECUTIVE EDITORS
Dr. Radhesham Choudhari
Prof. Naresh Mahajan
Prof. Suyog Mankar

PUBLISHED BY :
UPA Group Publication In Association with University Professors' Association. 38, Mitra Nagar, Manewada Cement Road, Nagpur-24.

CORPORATE OFFICE:
38, Mitra Nagar, Manewada Cement Road, Nagpur-24.

PUBLICATION :
The UPA Interdisciplinary e-journal is published Bi-annually.

© All Rights Reserved.
The views expressed in this publication are purely personal judgments of the authors and do not reflect the views of Journal or the body under whose auspices the journal is Published.

For downloading the Issue, Click the link given below
http://upa.org.in/ejournal_june_2020
Visit : www.upa.org.in

Share your valuable feedback at
upanagpur@gmail.com
upajournal@gmail.com

UPA National Peer-Reviewed Interdisciplinary e-Journal

Published By
UPA Group Publication
In Association With
Shivramji Moghe Arts, Commerce & Science College
Kelapur (Pandharkawada)
June - 2020

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

UPA National Peer-Reviewed Interdisciplinary e-Journal

Published By

UPA Group Publication

In Association with

Shivramji Moghe Arts, Commerce & Science College

Kelapur (Pandharkawada)

June - 2020

Special Issue – III

(Social Science, Commerce, Science, Education, Law, Languages and Computer Science)

Editorial Board

Dr. Anil Dodewar (Chief-Editor, UPA Interdisciplinary E-Journal)			
Prof. Akash Bele (Editor) UPA Interdisciplinary e-journal	**Dr. Radhesham Choudhari** (Executive Editor) UPA Interdisciplinary e-journal	**Prof. Naresh Mahajan** (Executive Editor) UPA Interdisciplinary e-journal	**Prof. Suyog Mankar** (Executive Editor) UPA Interdisciplinary e-journal

ACKNOWLEDGEMENT

The editors have tried their level best to review the articles and tested out to impede the secretive literature. However, the authors of the respective research papers shall remain accountable for originality of the paper and rigorous thoughts contained therein. The Advisory Committee of the journal has provided their valuable guidance for the betterment of the issue. On behalf of the entire UPA team, I therefore thank and extend my sincere gratitude to each and every one for their contributions and suggestions offered for the welfare of the journal.

Chief Editor

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

UPA National Peer-Reviewed Interdisciplinary e-Journal

Published By

UPA Group Publication

In Association with

Shivramji Moghe Arts, Commerce & Science College

Kelapur (Pandharkawada)

Advisory Board

Dr. Devendra Bhongade **Principal** **Jivanvikas Mahavidyalaya** **Devgram, Dist. Nagpur**	**Dr. Shankar Warhate** **Principal** **Shivramji Moghe Arts, Commerce & Science College** **Kelapur (Pandharkawada)**

Peer-Review Committee

Dr. Nirmala Singh Dept. of Home Science JDVM PG College, Kampur (UP)	**Dr. Sanjeev V. Jagtap** Professor, Dept. of Science Bar. R D I K & K D College, Badnera (MS)
Dr. (Mrs.) Uma Gole Professor, SOS in Geography Pt. Ravishankar Shukla University Raipur (Chhattisgarh)	**Dr. Yogesh Sarode** Dept. of English Jivanvikas Mahavidyalaya Devgram
Dr. Anup Gumble Dept. of English Arts, Commerce & Science College, Arvi	**Prof. Sandip Saraiya** Dept. of English Samarth Mahavidylaya, Lakhni, Nagpur
Dr. Anant Rindhe Dept. of History Yashvant Mahavidylaya Seloo (Wardha)	**Dr. Arti Padole** Dept. of Social Work Purushottam Thote Social Work College Nagpur
Dr. Pravina Nagpurkar Dept. of Marathi Mahila Mahavidyalaya, Nagpur	**Dr. Mangala Gore** Dept. of History Mahila Mahavidyalaya, Nagpur
Dr. Anuradha Khade Head, Dept. of Sociology Late N. P. Waghaye College, Lakhni	**Dr. Ishwar Wagh** Dept. of Economics Baburao Tidke Mahavidyalaya, Mouda
Dr. Yogesh Patinge G. S. College of Commerce, Wardha	**Dr. Parag Joshi** D. N. C. College, Nagpur (MS)
Prof. Parag Bansole Dept. of Physical Education Mahila Mahavidyalaya, Nagpur	**Dr. Ankush Barmate** Dept. of Geography Chakrapani Mahavidyalaya, Nagpur

Note : All research papers have been reviewed by the peer review committee to check the plagiarism. However, the views expressed in this publication are purely personal judgments of the authors and do not reflect the views of the [illegible] the body under whose auspices the journal is published. Her[illegible] shall be responsible for the originality of papers and th[illegible]

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

पर्यावरणाचा शेतीवर होणारा परिणाम

प्रा. पी. डी. डोंगरवार

भूगोल विभाग प्रमुख

स्व. मन्सारामजी पडोळे कला महाविद्यालय,

गणेषपूर, भंडारा.

जलसिंचन या भूगोलषास्त्रीय घटकांचा भातषेतीषी अत्यंत निकटचा सबंध आहे. मानवाच्या गरजा व मानवी क्रिया निसर्गाषी निगडीत आहेत. मानवाच्या गरजांची पुर्तता शेतीद्वारे होत असते. परंतु शेती व्यवसायाचे स्वरूप जलसंसाधनावर अवलंबून असते. जलसंसाधनाचे स्त्रोत त्यांचा विकास व उपयोगिता यावर प्राकृतिक घटकांचा प्रभाव पडतो व त्यानुसार जलसंसाधन वितरण प्रारूपांची निर्मिती जलसंसाधन वितरण प्रारूपावर पिकप्रणाली व लोकसंख्या यांचा प्रभाव पडतो व त्यानुसार प्रदेषाचा विकास पदानुक्रम निष्चित होतो. तसेच हवामान, माती जंगले या घटकांचा मानवाच्या शेती व्यवसायावर प्रभाव पडून कृषी व्यवसाय प्रभावित होतो.

प्राकृतिक घटकांबरोबरच सांस्कृतिक घटकांचा सुध्दा शेती व्यवसायावर परिणाम होत असतो. या दोन्ही घटकांमुळे शेती व्यवसायावर मर्यादा पडून कृषी व्यवसाय प्रभावित होतो. परिणामी भौगोलिक आणि सांस्कृतिक घटकांचा अभ्यास करणे अनिवार्य ठरते.

Climate and whether set broad limits to the types of agriculture that man may pursue in any region within these limits relief factors impose further limitations of the express that same in a positive instead of negative way offer certain possibilities.

-Symons, I.J. 1978

एखाद्या प्रदेषात पिकांच्या उत्पादनावर निष्चित भुपृष्ठरचना, माती, पर्जन्य, जलसिंचन इत्यादी घटकांषिवाय जलसिंचनाचा सर्वात जास्त परिणाम होतो. भौगोलिक घटकांप्रमाणेच भात शेतीवर सांस्कृतिक, आर्थिकव सामाजिक स्वरूपावर प्रभाव पडतो व त्यानुसार कृषी व्यवसायाचे स्वरूप निष्चित होते.

The physical environment impose certain broad limits within particulars crops may successfully cultivated or certain types of production within these physical limit is determined

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur

by economic consideration such as the cast of production market, demand competition between difficult land uses and government support policies and subsidies.

Knowledge and Wereing, 1990

भंडारा तालुका :स्थान व विस्तार

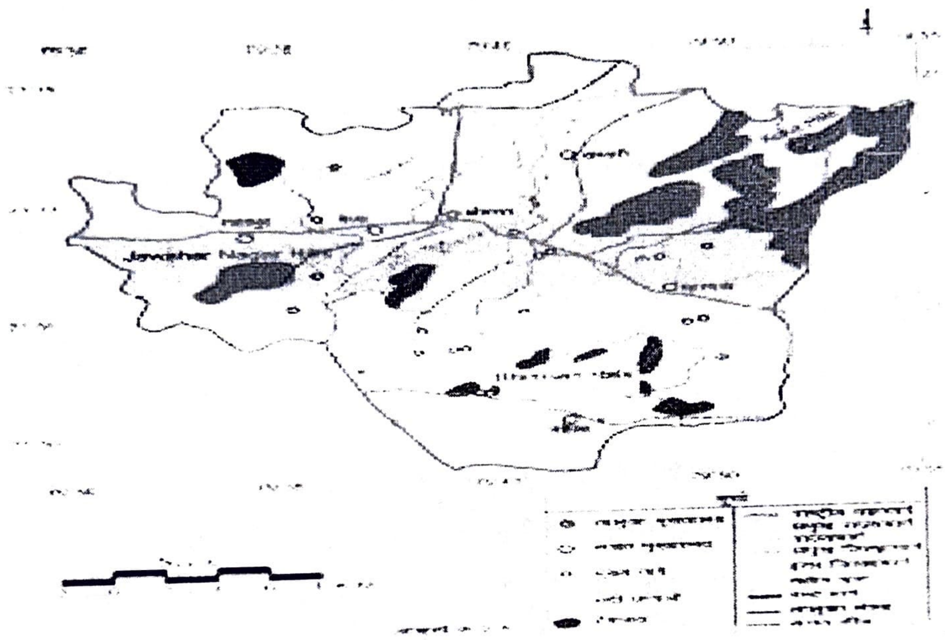

भंडारा तालुक्याचे स्थान व विस्तार :–

विदर्भाचा अक्षांषिय विस्तार 18⁰ 40′ उत्तरे ते 45′ उत्तर व रेखांषिय विस्तार 76⁰ 0′ पुर्व ते 80⁰ 55′ पुर्व आहे. विदर्भात महाराष्ट्राच्या पुर्वेकडील अकोला, अमरावती, बुलढाणा, यवतमाळ, वाषिम, नागपूर वर्धा, भंडारा, गोंदिया, चंद्रपूर व गडचिरोली या 11 जिल्ह्यांचा समावेष होतो. विदर्भाचे एकूण क्षेत्रफळ 97,537 चौ. कि.मी असून ते महाराष्ट्र राज्याच्या एकूण क्षेत्रफळाच्या 31.6% आहे. विदर्भाच्या उत्तरेस मध्यप्रदेष, पुर्वेस छत्तीसगढ, दक्षिणेस आंध्रप्रदेष राज्याच्या सिमा आहेत. तर पष्चिमेस मराठवाडा विभाग आहे. या प्रदेषातून वाहणाऱ्या वैनगंगा, पैनगंगा, वर्धा व पूर्णा नद्यांनी आपल्या खोऱ्यांचा विकास केलेला आहे.

विदर्भ प्रदेषाचे खालील प्रमुख तिन विभाग पडतात.

1) पुर्णा नदीचे खोरे

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

2) पैनगंगा–किनवट टेकडयांचा प्रदेष

3) वर्धा–वैनगंगा नदीचे खोरे

अ) उत्तरेकडील भूउठावाचा प्रदेष

1) आर्वी भूउठावाचा प्रदेष

2) रामटेक भूउठावाचा प्रदेष

ब) वर्धा–वैनगंगा प्रदेष

क) भंडारा जिल्हा :–(मध्य वैनगंगा मैदानी प्रदेष)

भौगोलिक दृष्टया भंडारा जिल्हयाची स्थिती भारताच्या मध्यभागात, महाराष्ट्र राज्याच्या पूर्व भागात, खंडाच्या अंतर्गत भागात व वैनगंगा नदी खोऱ्यांच्या मध्य भागात आहे. भंडारा जिल्हयाचा अक्षवृत्तीय विस्तार 20^0 39′ उत्तर ते 21^0 38′ उत्तर व रेखावृत्तीय विस्तार 79^0 27′ पूर्व ते 80^0 42′ पूर्व आहे. या प्रदेषाची उत्तर दक्षिण लांबी 103 कि.मी. व पूर्व पष्चिम लांबी सुमारे 62 कि.मी. आहे. भंडारा जिल्हयाने 4087.00 चौ. कि.मी. क्षेत्र व्यापलेले आहे.

भंडारा हा 'भणारा' या शब्दाचा अपभ्रंष असावा. कारण रतनपूर येथील उत्खननात इ.स. 1100 पर्यंत हा प्रदेष राजघराण्याच्या अधिपत्याखाली होता. या वेळी जिल्हा मुख्यालय लांजी येथे होते. इ.स. 1821 मध्ये 'लांजी' मुख्यालय बदलून 'भंडारा' येथे स्थापन करण्यात आले. इ.स. 1767 मध्ये भंडारा जिल्हयाचा काही भाग तोडून मध्यप्रदेषातील बालाघाट जिल्हयाचा निर्मिती करण्यात आली. भंडारा जिल्हयातील सानगडी तालुका बदलून साकोली मुख्यालय स्थापन करण्यात आले. 1 मे 1999 रोजी भंडारा जिल्हयाचे विभाजन झाले व गोंदिया जिल्हा अस्तित्वात आला.

भंडारा जिल्हा दख्खनच्या पठराच्या पूर्वेकडील भाग असून वैनगंगा, कन्हान व मरू नद्यांच्या खनन कार्यामुळे वेगळा झालेला आहे. या प्रदेषाच्या उत्तरेस सातपूडा पर्वत श्रृंखलेतील आंबागड डोंगररांगा, चांदपूर टेकडया व गायखूरी डोंगररांगा; पष्चिमेस नागपूर जिल्हयाची सिमा; दक्षिणेस पवनी टेकडया व गडचिरोली आणि चंद्रपूर जिल्हयाच्या सिमा व पूर्वेस गोंदिया जिल्हयाच्या सिमा आहेत.

भंडारा तालुका :–

भौगोलिक दृष्टया भंडारा तालुक्याची स्थिती भंडारा जिल्हयाच्या मध्य पष्चिम भागात आहे. भंडारा तालुका संपूर्णतः मध्य वैनगंगा नदी खोऱ्याचा भाग आहे. भंडारा तालुक्याचा अक्षांषिय विस्तार 20^0 9′ उत्तर

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

ते 21^0 16´ उत्तर व रेखांषिय विस्तार 79^0 29´ पूर्व ते 79^0 50´ आहे. भंडारा तालुक्याची उत्तर दक्षिण लांबी 31 कि.मी. असून पूर्व पष्चिम लांबी 32.5 कि.मी आहे. भंडारा तालुक्यात 1) शहापूर 2) बेला 3) भंडारा 4) खमारी 5) धारगाव 6) पहेला या सहा मंडळांचा समावेष होतो. भंडारा तालुक्याचे क्षेत्रफळ 1007.5 कि.मी. आहे.

भंडारा तालुक्याचा पष्चिम भाग वैनगंगा, कन्हान नदी तर पुर्वेकडील भाग गायखुरी टेकडयांनी मर्यादित झालेला आहे. भंडारा तालुक्याच्या उत्तरेस मोहाडी, पुर्वेस लाखनी व साकोली तर दक्षिणेस पवनी तालुक्याच्या सिमा आहेत. भंडारा तालुक्याच्या पष्चिमेस हत्तीडोई, जवाहर नगर, पुर्वेस कोका टेकडया व दक्षिणेस मध्यम उंचीच्या टेकडया विखुरलेल्या आहेत. या तालुक्याच्या मध्य भागातून वैनगंगा नदी ईषान्येकडून नैऋत्येकडे वाहात गेलेली आहे. या प्रदेषात सरासरी 1330 मि.मि. पर्जन्य वृष्टी होते. भंडारा जिल्हा तलावांचा जिल्हा म्हणून ओळखला जातो. त्यामुळे या तालुक्यात सुध्दा ठिकठिकाणी हंगामी तलावांची निर्मिती झालेली आहे. रावणवाडी, मालीपार, कोकनागड, कोका, डोडमाझरी इत्यादी प्रमुख तलाव असून यांचा जलसिंचनासाठी उपयोग केला जातो.

अशाप्रकारे पर्यावरणाचा भंडारा तालुक्यातील भात शेतीवर परिणाम झाल्याचे दिसून येते.

संदर्भ सूची :

- आर्थिक व सामाजिक समालोचन, भंडारा जिल्हा 1992, 2001, 2011
- भारतीय स्थलदर्षक नकाषे क्र. 55O / 11, 55O / 12, 55O / 16,55P / 9, 55P / 12
- जनगनणा पुस्तिका 1991, 2001, 2011

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

Shri Datta Prasadik Shikshan Prasarak Mandal's

Late Rajkamalji Bharti Arts, Commerce and Smt. Sushilabai R. Bharti Science College Arni, Dist-Yavatmal (M.S.) India

Azadi Ka Amrit Mahotsav

DEPARTMENT OF ARTS, COMMERCE, HUMANITIES & IQAC

Organized

One Day Interdisciplinary National E-Conference

On

"RECENT TRENDS IN ARTS, COMMERCE AND HUMANITIES IN MODERN ERA" (RTACHME-2022)

Certificate

This is to certify that **Prof. / Dr. / Mr. / Miss. Anita Udebhan Bansod** of **Late Mansaramji Padole Arts College,Bhandara** has successfully participated / presented a paper entitled **"N-LIST Services in Academic College Libraries : An Overview"** in One Day Interdisciplinary National E-Conference on **"Recent Trends in Arts, Commerce and Humanities in Modern Era" (RTACHME-2022)** organized by Department of Arts, Commerce, Humanities & IQAC of L. R. Bharti Arts, Commerce and Smt. S. R. Bharti Science College, Arni, Dist. Yavatmal on **21st April, 2022.**

Dr. S. V. Wankhade
Convener

Mr. S. N. Bole
Co-convener

Dr. M. R. Kakpure
IQAC Coordinator

Dr. R. M. Tated
Principal

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

(SJIF) Impact Factor-8.575 ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refereed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

May -2022

ISSUE No- 351(CCCLI) B

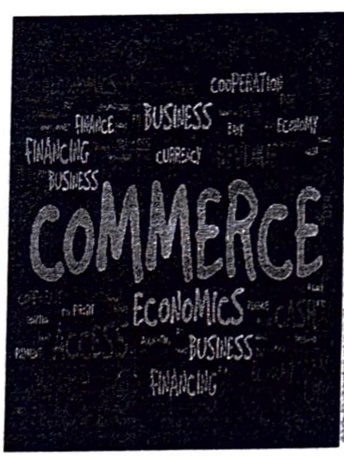

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor
Dr.Dinesh W.Nichit
Principal
Sant Gadge Maharaj
Art's Comm,Sci Collage,
Walgaon.Dist. Amravati.

The Journal is indexed in:

Scientific Journal Impact Factor (SJIF)

Cosmos Impact Factor (CIF)

International Impact Factor Services (IIFS)

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

Impact Factor – 8.575 ISSN – 2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refereed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

May -2022

ISSUE No- (CCCLI) 351-B

Sciences, Social Sciences, Commerce, Education, Language & Law

Prof. Virag.S.Gawande
Chief Editor
Director
Aadhar Social Research &, Development Training Institute, Amravati.

Dr.Dinesh W.Nichit
Editor
Principal,
Sant Gadge Maharaj Art's Comm,Sci Collage, Walgaon.Dist. Amravati.

Aadhar International Publication

For Details Visit To : www.aadharsocial.com
© All rights reserved with the authors & publisher

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

INDEX

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	Training the Creative Librarian in the Age of Technological Advancement	Dr Nitesh V Chore	1
2	Social Impact Of Digitalization On Youth	Dr. Reshma Shrivastava	5
3	Innovation In Library Science In New Era	Dr Sonal Singh	9
4	Use Of Web 2.0 Tools In Libraries	Dr.Harshal R.Nimbhorkar	12
5	Use of QR Code in Library for Improving Library Services	Dr Jugal E Maldhure	17
6	Mobile Application Technology & Its Use In Library Services	Miss Kalpana L. Murade	21
7	N-LIST Services in Academic College Libraries : An Overview	Ku.Anita Udebhan Bansod	25
8	Application of Management skills in Library Marketing	Manohar B. Bandre, Dr. Satyaprakash Nikose	29
9	Use of Mobile Technologies in Library Services	Dr. Rajabhau V. Bajad	32
10	Activities of Library and Information Science Professionals in Present Era	Dr. Swapnil Haribhau Dandade	34
11	Role Of Public Library In Changing Society	Suresh K. Fulkar	37
12	Application of Cloud Computing in College Libraries	Dr. S.R. Bodkurwar	39
13	Collaboration of Public and School Libraries: A New Dimension	Dr. Shashikant V. Wankhade	43
14	Human Resource Development For Continous Professional Development Of Library Personnel	Prof. Dr. Sarla Nimbhorkar	48
15	New Trends And Innovative Technologies In Libraries	Vivek K. Jagtap	52
16	An Evolution of Political Development of Post-Independence India After 75 years	Hari Krishan	57
17	Woman And Terrorism	Prof. Patil Sudarshan Gajanan	61
18	Savitribai Phule's Contribution To Healthcare	Prof. Dr. Pramod Rameshwar Chavan	64
19	Effect of specific Yogic Asanas and Pranayamas Training Programmes on Selected Physiological Fitness Variables of College Students	Dr.Nitesh B. Raut	67

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

B.Aadhar' International Peer-Reviewed Indexed Research Journal | ISSN : 2278-9308

Impact Factor -(SJIF) -8.575, Issue NO, 351 (CCCLI) B | May, 2022

N-LIST Services in Academic College Libraries : An Overview

Ku.Anita Udebhan Bansod

Librarian Late Mansaramji Padole Arts College, Ganeshpur Bhandara

Email- anitabansod80@gmail.com

Abstract

In India, all educational institutions especially the universities and colleges, face acute shortages of funds to subscribe to international scholarly journals and books. There are several government funded consortia that are catering to the information requirements of engineering and technological instuitions, Research laboratories , defense R & D laboratories, universities and other institutions of higher education . None of them, however, targets the nation move towards an information rich society and deliver highly reliable scholarly content to university students. The N-List programme provide access to more than 6,000e-journals (including current issues wih 5-10 years back files) and more than 97,000 e-books to colleges.

In this paper overviews the N-LIST services in UGC affiliated Academic College Libraries in india .

Keywords : N-LIST, Academic Lbraries.

Introduction :

The Higher Education system in India is mainly responsible for producing well informed citizens, competent to contribute the growth of the national economy and social prosperity. Presently ,India has 659 total universities. There are various colleges are affiliated to these universities, and some of them working independently with the respective state/central/UT goverments.India's educational system is largly traditional and not geared to contemporary social needs although the situation is improving but at a Low pace. The colleges mainly provide the undergraduate and post graduate education to the respective Jurisdiction.

All these colleges are having libraries to fulfill their academic requairement. Academic libraries that are housed in a college which provide services to the college users particularly students and teachers belonging to them. The college are affiliated to the universities comimg in their jurisdiction, which offer under graduate and post graduate programmes. Due to the impact of ICT applications on the library and information science field, the libraries acquired electronic resources along with their traditional collections and also providing the IT based services to their users. To provide IT based services and acquire electronic resources, the college libraries should maintain sufficient infrastructure. The infrastructure may be developed either by college authorities or with the heip of funding agencies and with the help of government and non-government organizations. The INFLIBNET is one of the government organizations to help the university and college libraries to develop their ICT infrastructure and also provides access to the electronic resources to the university and college libraries.

Aims and Objectives of the study:

The aim of this research paper is to familiar the research community in Academic Colleges with the INFLIBNET's N-LIST services.

The objective of the study :

1. To know the different types of N-LIST services.
2. To understand the purpose of N-LIST Services.

Information About INFLIBNET :

INFLIBNET is a inter University autonomous centre governed by UGC and is responsible for University and college libraries for establishing the information resources and services. It is mainly responsible for providing infrastructure for university and college libraries for sharing the information resources and services. It is mainly responsible for establishing the information and communication Network among the university and college libraries for accessing the subscribed electronic resources and college libraries for accessing the subscribed electronic resources and services. The major activities and services of INFLIBNET are providing network infrastructure which connects all the academic institutions,creating union bibliographic databases,providing document delivery services through JCCC@UGC-Infonet, provide access to UGC-Infonetjiournals, developing

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

software for academic community, conducting training programmes for improving the human resource development, and giving access to large number of e-resources like N-LIST to all the members of libraries.

INFLIBNET's N-LIST consortium for colleges is very economic and very useful to college readers. All new and invented information is available on N-List e-journals. One of the aims of the mission would be to provide internet connectivity to the colleges as well as access to electronic resourses including electronic journals and electronic books currently available to the Universities under UGC-INFONET Digital Library consortium.The programme would provide access to more than 6,000 e-journals and more than 97,000 e-books to colleges..

What is N-LIST

The National Library and Information Infrastructure for Scholarly Content (N-LIST) has been launched by the Ministry of Human Resource Development (MHRD)under its National Mission on Education through ICT.

It is being jointly executed by the UGC-INFONET Digital Library Cosortium.INFLIBNET Centre and the INDEST-AiCTE Consortium, ITT delhi provides for cross subscription to e-resources subscribed by two consortia ,subscription to INDEST-AICTE resources for universities and UGCINFONET resources to colleges . The N=LIST projectprovides access to e-resources to students ,researchers and faculty from colleges and other beneficiary institutions through servers installed at the INFLIBNET Centre.

N-LIST Service and Colleges :

The colleges covered mainly under section 2F/12B of UGC Act. As on 14th April 2022,a total number of 2145 colleges have registered themselves with the N-LIST programme including 1992 Govt./Gov.-aided colleges. The non aided colleges (except Agriculture, Engineering, Medical, Pharmacy ,Dentistry, and Nursing) can also access the electronic resources which are more than 6000+e-journals and 97,000 +e-books. All e-resources subscribed for colleges under the N-LIST Project are now accessible through the N-LIST website (http://nlist . inflibnet.ac.in)

Registered colleges coverd under 12B sectionof UGC are required to pay Rs.5,900.oo/- (Rs.5000/- membership Fee + Rs.900/- 18% GST)

Non aided colleges registerd for N-LIST programme Rs.35,400.00/-(Rs.30,000/-Membership fee + Rs.5400/- 18% GST).

The authorized users from colleges can noe access e-resources and download articles required by them directly from the publishers website once they are duly authenticated as authorizedusers through servers deployed at the INFLIBNET centre.

From year 2014, N-LIST Programme is subsumed under UGC-INFONET Digital Library consottium as college Component. The college (except Agriculture, Engineering, Management, Medical, pharmacy, Dentistry and Nursing) in India are eligible to get access e-resources under NLIST Programme.

Current Status

As on april 14th 2022 , a total number of 2145 colleges have registered themselves with the N_List programme including 1992 Govt./Govt-aided colleges covered under the section 12B of UGC Act as well as Non-Aided colleges ,login ID and password for accessing e resources has been sent to the authorized users from these 2145 colleges. All e-resources subscribed for colleges under the N_LIST project are now accessible to these 2145 colleges through the N_LIST website ((http://nlist.inflibnet.ac.in)

E-Resources in N-LIST

The consortium subscribes to the following resources for the colleges. All electronic resources subscribed under N-LIST Programme are available from the publisher's website.

Searching other e-resources

E-Journals (Fulltext) :

American Institute of Physics(18titles)	http://journals.aip.org/
Annual Reviews (33 titles)	http://arjournals.annualreviews.org/
Economic and poltical weekly (1title)	http://www.epw.in/
Indian Journals(180+titles)	
Institute of physics (46 titles)	http://www.indianjournals.com/
JSTOR (2500+titles)	http://jstor.org/

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

B.Aadhar' International Peer-Reviewed Indexed Research Journal

Impact Factor -(SJIF) -8.575, Issue NO, 351 (CCCLI) B

ISSN : 2278-9308
May, 2022

Oxford University press (262 titles) http://oxford journals.com/
Royal Society of Chemistry (29 titles)) http://iopscience.iop.org/
H.W.Wilson (3000+titles) http://www.rsc.org/publishing/journals
Cambridge University Press (224 titles) (2010-2016) http://journals.cambridge.org/

E-Books :

Cambridge Books Online (1800 titles) http://ebooks.cambridge.org
E-brary (185000+titles) http://site.ebrary.com/lib/inflibnet
EBSCoHost-Net Library (936 titles) http://search.ebscohost.com
Hindustan Book Agency (65+titles) http://hindustan.igpublish.com
Institute of South East Asian Studies (ISEAS) Books (382+tittles) http://iseas.igpublish.com
Oxford Scholarship(1402+titles) http://www.oxfordscholarship.com
Springer eBooks (2300 tiles) http://link.springer.com
Sage Publication eBooks(1000 titles) http://knowledge.segepub.com
Taylor Francis eBooks (1800 titles) http://www.tandfebooks.com
Mylibrary McGraw Hill (1124 titles) http://lib.myilibrary.com
South Asia Archive (through NDL)
World e-Books Library (Now Available through NDL only)

Conclusions

The INFLIBNET is the Government organizations to help the university and collge libraries to develop their ICT infrastructure and also provides acess to the electronic resources to the university and college libraries.

N-LIST Consortia services in Academic College benefits the research community like students, faculty and others. It supports and enhancement of knowledge in respective discipline. It gives information to the researcher at one platform.

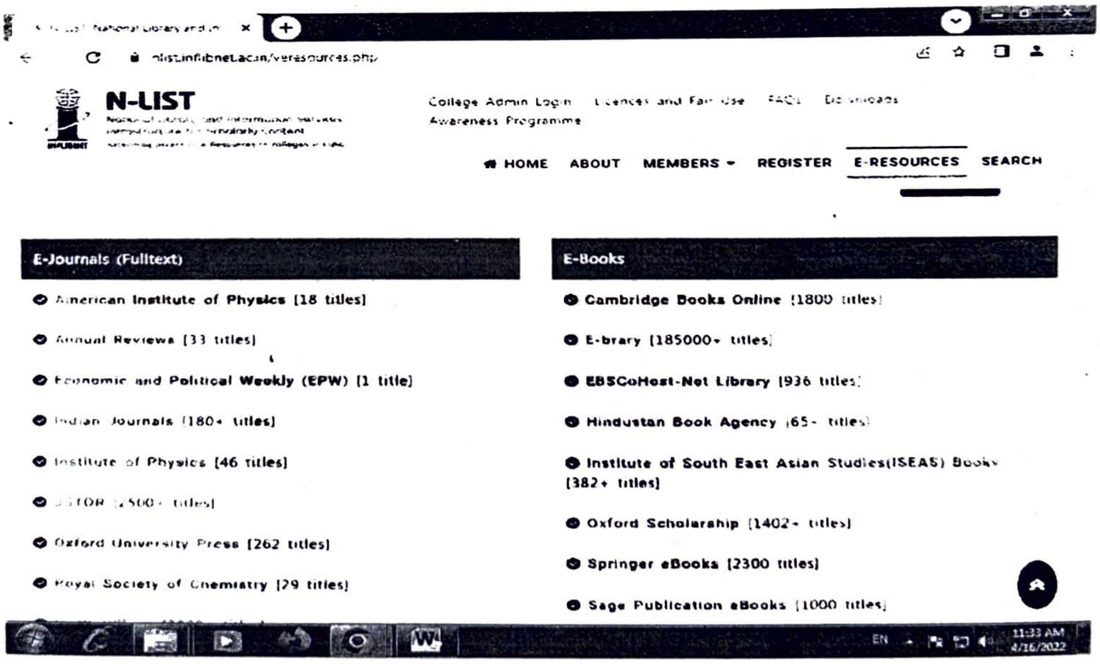

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

ISSN : 2278-9308
May, 2022

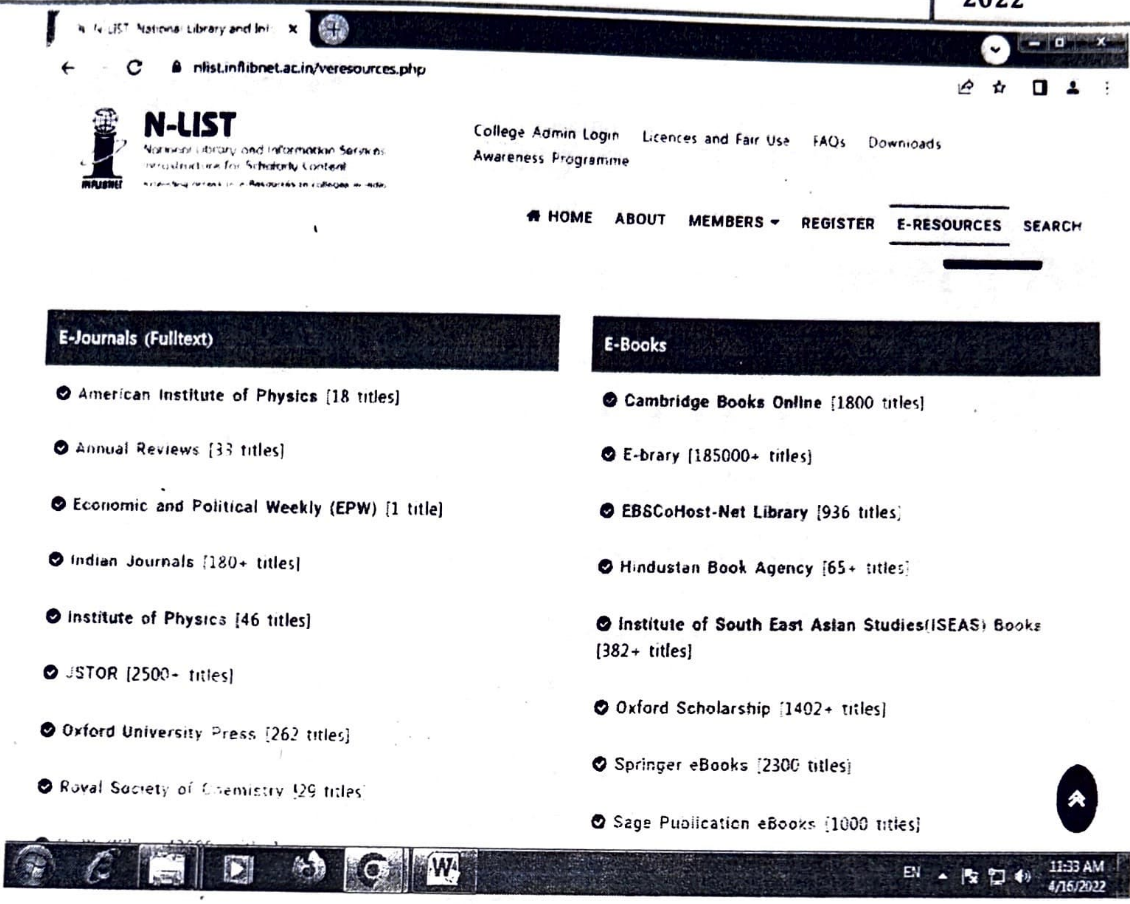

N-LIST National Library and Inf...
nlist.inflibnet.ac.in/veresources.php

N-LIST
National Library and Information Services Infrastructure for Scholarly Content

College Admin Login Licences and Fair Use FAQs Downloads
Awareness Programme

HOME ABOUT MEMBERS REGISTER E-RESOURCES SEARCH

E-Journals (Fulltext)

- American Institute of Physics [18 titles]
- Annual Reviews [33 titles]
- Economic and Political Weekly (EPW) [1 title]
- Indian Journals [180+ titles]
- Institute of Physics [46 titles]
- JSTOR [2500+ titles]
- Oxford University Press [262 titles]
- Royal Society of Chemistry [29 titles]

E-Books

- Cambridge Books Online [1800 titles]
- E-brary [185000+ titles]
- EBSCoHost-Net Library [936 titles]
- Hindustan Book Agency [65+ titles]
- Institute of South East Asian Studies(ISEAS) Books [382+ titles]
- Oxford Scholarship [1402+ titles]
- Springer eBooks [2300 titles]
- Sage Publication eBooks [1000 titles]

EN 11:33 AM 4/16/2022

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

SILVER JUBILEE YEAR OF COLLEGE

One Day Interdisciplinary Online

INTERNATIONAL CONFERENCE

On

Women Empowerment in Modern Age

ORGANIZED BY

Chimur Samajonnati Bahuddeshiya Sanstha, Chimur

ARTS AND COMMERCE COLLEGE, BHISI

Tah.-Chimur, Dist.-Chandrapur (Maharashtra) India Pin-442903

NAAC Accredited With Grade "C", (1.78 C.G.P.A.)

Internal Quality Assurance Cell

Affiliated to

Gondwana University, Gadchiroli

Date-5th May 2022, Day- Thursday

On

Introspection, Prognosis and Strategy for Global Water Resources, Environment, Agriculture, Science and Technology

CERTIFICATE

This is to certify that Prof./Dr./Mr./Ms. Anita Udebhan Bansod has participated in One Day Multidisciplinary International e-Conference on ***'Introspection, Prognosis and Strategy for Global Water Resources, Environment, Agriculture, Science and Technology'*** Jointly Organized by the ***Arts and Commerce College, Bhisi*** on 5th May 2022, Day- Thursday

He/She has participated and presented a research paper entitled "ग्रामीण समाजातील महिलांच्या सक्षमीकरणात स्वयं सहायता बचत गटाची भूमिका"

Convener
Dr. N. S. Girde
Assistant Professor & Head Dept. of History

Chief Organizing Secretary
Dr. R. R. Jane
Principal
Arts and Commerce College,
Bhisi Tah- Chimur Dist-Chandrapur

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

Young Researcher Association

INTERNATIONAL JOURNAL OF ADVANCE AND APPLIED RESEARCH

CERTIFICATE

Is hereby awarding this certificate to

NAME- Anita Udebhan Bansod

In recognition of the publication of the paper entitled

TITLE- "ग्रामीण समाजातील महिलांच्या सक्षमीकरणात स्वयं सहायता बचत गटाची भूमिका"

Published in INTERNATIONAL JOURNAL OF ADVANCE & APPLIED RESEARCH (IJAAR). ISSN 2347-7075. IMPACT FACTOR 7.328

VOLUME - 2 ISSUE- 11 DATE- 2022

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

Dr. Pravin Talekar
Executive Editor

ISSN No 2347-7075
Impact Factor- 7.328
Volume-2 Issue-11

NTERNATIONAL OURNAL of DVANCE and PPLIED ESEARCH

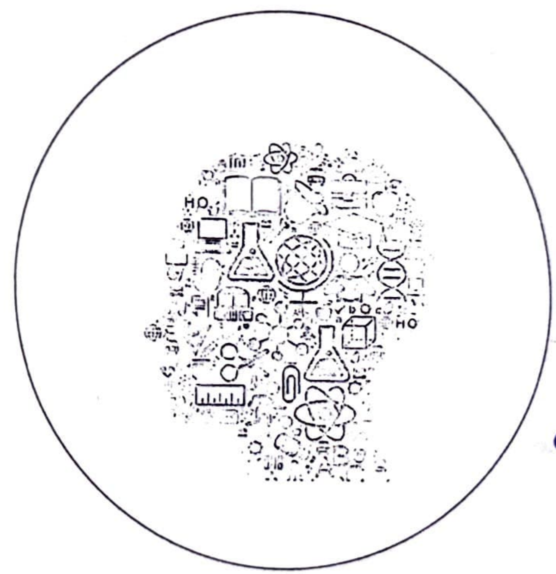

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

International Journal of Advance and Applied Research (IJAAR)
Peer Reviewed Bi-Monthly

ISSN – 2347-7075
Impact Factor –7.328
Vol.2 Issue-11 May- June 2022

International Journal of Advance and Applied Research (IJAAR)

A Multidisciplinary International Level Referred and Peer Reviewed Journal

May-June Volume-2 Issue-11

On

Chief Editor
P. R. Talekar
Secretary
Young Researcher Association, Kolhapur (M.S), India

Editor
Dr. R.R.Jane
Principal
Arts and Commerce College,
Bhisi Tah- Chimur Dist-Chandrapur

Co- Editor
Dr. N.S. Girde
Assistant Professor & Head Dept. of History

Published by- Young Researcher Association, Kolhapur (M.S), India

The Editors shall not be responsible for originality and thought expressed in the papers. The author shall be solely held responsible for the originality and thoughts expressed in their papers.

© All rights reserved with the Editors

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

24	ग्रामीण समाजातील महिलांच्या सक्षमीकरणात स्वयं सहायता बचत गटाची भूमिका कु.अनिता उदेभान बन्सोड	66-68
25	कृषी पर्यटन – व्यवसाय संधी प्रा. डॉ. शितोळे अनिल विजय ,गायकवाड प्रतिभा शिवाजी	69-71
26	महिलांच्या विविध चळवळी व त्यांचे सक्षमीकरण कु. संजीवनी हरिदास पाटील	72-74
27	महिला सक्षमीकरणासाठी लिंगभाव संवेदनशीलतेची आवश्यकता विशाल सुरेश सपकाळे	75-77
28	महिला सबलीकरण : काळाची गरज डॉ. लिलाधर डी. खरपुरिये	78-79
29	आधुनिक काळातील समाजकार्य करणाऱ्या महिलांचे सक्षमीकरण मीना संतोषराव फुले	80-83
30	आधुनिक काळातील सुशिक्षीत महिलांचे सक्षमीकरण कु. शुन्यता मधुकर सावंत	84-85
31	'महिला सशक्तीकरण और राजनितिक विकास' एक अध्ययन प्रा. डॉ. प्रगती दिनेश नरखेडकर	86-88
32	पुरूष प्रधान संस्कृती व महिलांचे सक्षमीकरण कु. द्वारकादास रंगनाथ राकडे	89-90
33	पुरूषप्रधान संस्कृती व महिलांचे सक्षमीकरण अशोक भीमराव वाघमोडे	91-92
34	आधुनिक काळातील ग्रामीण महिलांचे सक्षमीकरण छाया शिवाजी सौंदरमल	93-95
35	राजकीय कार्य क्षेत्रातील महिला सशक्तीकरण लिमंत्रिका भगवान नवघडे, प्रा. डॉ. एल. एच. नंदेश्वर	96-98
36	महिला सशक्तीकरण : एक पारदर्शी दृष्टीकोण कु. चंद्रकला शालिकराम गजभिये	99-100
37	कामकाजी महिलाओं की सामाजिक प्रस्तिथि में परिवर्तन सौम्या बर्नवाल	101-104
38	महिला उद्योजकासमोरील समस्या व उपाय प्रा.डॉ. रसाळ दैवशाला चत्रभुज, प्रा. केळे एच.व्हि	105-107
39	स्त्रीवादी साहित्य : एक विवेचक अभ्यास श्री. चेपूरवार गंगाधर नरसिंगराव	108-110
40	भारतात स्पोर्ट्स क्षेत्रात करिअर करण्यास महिलानाप्रेरणा डॉ. दीपक वसंत चव्हाण	111-113
41	आधुनिक काळातील सुशिक्षित महिलांचे सक्षमीकरण डॉ.मोनाली यशवंत बहादूरे	114-116
42	पंचायतीराज में महिला नेतृत्व डॉ निखत खान	117-118
43	भारतीय स्वतंत्रता आंदोलन में महिलाओं की भागीदारी श्रीमती कांता वर्मा	119-122
44	भारतीय स्त्रियांची स्थिती : दशा व दिशा प्रा.डॉ. आनंद के. भोयर	123-125
45	चंद्रपूरची महाराणी हिराई : कार्य व कर्तुत्व प्रा. डॉ. दीपक पा. लोणकर	126-129
46	महाराष्ट्रातील आदिवासी महिला व राजकीय परिस्थिती प्रा डॉ. अजय वसंतराव गव्हाणे प्रा.भागवत शंकर महाले	130-133
47	महिला सबलीकरण :– एक चिंतन डॉ.रामकृष्ण जी. टाले	134-136

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

International Journal of Advance and Applied Research (IJAAR)
Peer Reviewed Bi-Monthly
ISSN – 2347-7075
Impact Factor –7.328
Vol.2 Issue.11 May-June 2022

ग्रामीण समाजातील महिलांच्या सक्षमीकरणात स्वयं सहायता बचत गटाची भूमिका

कु .अनिता उदेभान बन्सोड
ग्रंथपाल, स्व.मन्सारामजी पडोळे कला महाविद्यालय, गणेशपूर, भंडारा
इमेल-anitabansod80@gmail.com

सारांश :

महिला बचत गटाची स्थापना हा महिलांच्या सक्षमिकरणाच्या वाटचालीतील एक महत्वाचा टप्पा आहे .केवळ बचत करणे व कर्ज वाटप करणे एवढेच बचत गटाचे कार्य नाही तर बचत गटाच्या माध्यमातून महिलांचे विविध सामाजिक पश्न ,विषय याबाबत चर्चा करणे व त्यासाठी बचत गटामार्फत सामुहिकपणे काही कृती करणे याचाही विचार केला जातो.ग्रामीण समाजातील महिलांच्या विकासात स्वयं सहायता बचत गटांची भूमिका अत्यंत महत्वाची आहे. ग्रामीण समाजातील महिलांच्या विकासात स्वयं –सहायता गटाच्या माध्यमातून पडलेला प्रभाव यामध्ये आर्थिक ,सामाजिक , शैक्षणिक,मनोरंजन ,राहणीमान नवीन तंत्रज्ञान स्वयं सहायता गटामार्फत निवडलेले उद्योग ,उद्योगाचा विकास आणि येणाऱ्या अडचणी,,महिलांच्या आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक सक्षमीकरण ,बचत प्रवृतीतील बदल कौटुंबिक व राहणीमानातील बदल ,स्वयं सहायता गटातील सदस्यांची शासकीय योजनेबाबत जाणीव जागृती या सर्व घटकांवर स्वयं सहायता गटाच्या माध्यमातून प्रभाव पडलेला दिसून येतो .

कि शब्द : महिला बचत गट, बचत गटाची भूमिका ,उद्दिष्ट्ये ,वैशिष्ट्ये ,बचत गटाद्वारे करता येणारे उद्योग.

प्रस्तावना :

पूर्वीच्या काळात महिलांना चूल व मुल यामध्ये गुरफटून राहावे लागत असे. मात्र आजच्या काळात महिला एकत्रित येऊन , बचत गटाची स्थापना करून त्यामधून एखाद्या उद्योगाची उभारणी करून स्वयं रोजगाराची निर्मिती करीत आहेत . त्यातून त्यांचे स्वताचे व कुटुंबाचे आर्थिक सशक्तीकरण होण्यास मदत मिळत आहे. स्वयं सहायता बचत गटाची निर्मिती हि महिलांना रोजगाराच्या प्रवाहात आणून त्यांचे सशक्तीकरण घडवून आणत असते. बचतगट हा एक सामाजिक –आर्थिक उपक्रम आहे. हि प्रक्रिया संघटितपणे एकमेकांना समजून घेत होत असल्याने या रचनेला स्वयं सहाय्य गट असे संबोधिले जाते .आपल्या देशात बचतगट झपाट्याने वाढत आहेत विशेषत: ग्रामीण भागात हे फार चांगले कार्य करते ,अर्थव्यवस्था आणि समाज यावर चांगला परिणाम होत आहे. बचातगाताच्या मदतीने बऱ्याच गरीब स्त्रिया उपलब्ध स्थानिक स्त्रोतांसह ,त्यांचे कौशल्य आणि ज्ञानाने स्वयंरोजगार निर्माण करून स्वावलंबी झालेल्या आहेत. आजच्या काळात बचत गट ग्रामीण अर्थव्यवस्थेत महत्वपूर्ण भूमिका बजावतात.

बांगला देशात नोबल पुरस्कार विजेते व बचत गटांच्या चळवळीचे जनक डॉ.महमद युनुस यांनी राबवलीत्या बचत गटाच्या प्रयोगाला अभूतपूर्व यश मिळाले. आज देशात गटाला ग्रामीण बँक म्हणून ओळखले जाते.या कार्याची सुरुवात बांगलादेशातील बांगरा या खेड्यात १९७६ मध्ये झाली. याच्या पाठीमागे कल्पना ,नियोजन ,मांडणी हि त्या देशातील प्रसिद्ध अर्थतज्ञ डॉ. महमद युनुस यांची होती .भारतातही बांगला देशाप्रमाणे बचातगातांच्या चळवळीने चांगलाच वेग घेतला आहे. बचत गटाच्या अस्तित्वासाठी १९९३ मध्ये एक एतिहासिक निर्णय रिझर्व बँकेने घेतला . या निर्णयामुळे बचत गट बँकेत खाते उघडू शकते.त्याचबरोबर नाबार्डने १९९२ मध्ये ५०० स्वयं सहाय्यता बचत गटांना जोडण्याचा पथदर्शक प्रकल्प सुरु केला.रिझर्व बँकेने स्वयं सहाय्यता बचत गटांना वित्तासाठी मार्गदर्शक तत्वे निश्चित करून १९९६ मध्ये प्राधान्य क्रम कर्जाच्या क्षेत्रात समाविष्ट केला .त्यामुळे स्वयं सहाय्यता बचत गटाच्या बँक संलग्नता संख्येत वाढ होत गेली.

महिला सक्षमीकरण म्हणजे काय?

"स्त्रीने स्वत:च्या क्षमतांची ओळख करून त्या क्षमतांचा विकास करण्यासाठी घरगुती व सामाजिक निर्णयाच्या प्रक्रियेत सहभागी होऊन आत्मनिर्भरतेने व आत्मविश्वासाने काम करणे म्हणजे महिला सक्षमीकरण होय."

" स्त्री सक्षमीकरण म्हणजे स्त्रीच्या अंगी निर्णय घेण्याची ,संघटीत करण्याची क्षमताव मतप्रदर्शन करणे ,कृतीशील कार्यक्रम घडवून आणणे,लोकस्पर्क,जनसंपर्क,संस्था संपर्क ,आर्थिक व्यवहार इत्यादी करण्याची क्षमता व आवड निर्माण होणे त्यास महिला सशक्तीकरण म्हणतात

महिला बचत गट म्हणजे काय?

बचत गटांना स्वयंसहायता समूह ग्रामीण महिला बचत गट शेजार गट, सेल्फ एचडीपी ग्रुप या नावाने ओळखले जातात .अडचणीच्या वेळी एकमेकांना अर्थसहाय्य करणे, आर्थिक स्थिती सुधारण्यासाठी बीज भांडवल तयार करणे या दृष्टीकोनातून गटस्थापन केले जातात. संघटीत महिलांची शक्ती व आत्मविश्वास वाढविण्यासाठी पर्स्परांच्यास:कायनि तयार झालेल्या गटाला स्वयं साह्यता गट किवा बचत गट असे संबोधले जाते. यामध्ये आपण स्वत: करावी व त्या बचतीद्वारे कर्ज घेऊन उद्योग व्यवसाय उभारून स्वावलंबी व्हावे . हा या बचत गटामागे महत्वाचा हेतू असतो .एकाच वाडी ,वस्तीतील एकाच सामाजिक,आर्थिक स्तरावरील समविचार ,समान गरजा असणार्या १० ते २० महिलांच्या संघटनास स्वयं सहायता बचत गट म्हणतात .एकमेकांच्या अडीअडचणी सोडविण्यासाठी व जीवनमान उंचविण्यासाठी कर्ज स्वरुपात अर्थ सहाय्य केले जाते ,उद्योग धंदा उभारला जातो .

महिला आर्थिक सशक्तीकरणात बचत गटाची भूमिका :

ग्रामीण भागातील महिलांचे कौटूम्बिक सामाजीक,आर्थिक,सांस्कृतिक व शैषणिक विकासाच्या दृष्टीने स्वयं सहाय्यता बचत गट महत्वाची भूमिका बजावत आहेत .त्यामुळे महिलांचा सर्वांगीण विकास तसेच महिला आर्थिक सशक्तीकरण होण्यासाठी बचत गटांची आवश्यकता आहे.

1. महिलांचे आर्थिक ,सामाजिक व मानसिक सबलीकरण करणे.
2. महिलाचा कौटुंबिक दर्जा वाढविणे व मानसिक सबलीकरण करणे.
3. महिलांना संघटीत करून स्व अस्तित्वाची जाणीव करून देणे.

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

4. महिलांमध्ये आत्मसन्मान व आदर निर्माण करणे.
5. महिलांना काटकसर,बचतीची सवय लावून त्यांच्यात नेतृत्व गुण विकसित करणे .
6. ग्रामीण भागातील दुर्बल महिलांना बचत करण्यास प्रवृत्त करणे .
7. स्वयं रोजगार निर्मितीसाठी स्वयं सहाय्यता गटाद्वारे प्रशिक्षण देऊन उद्योजकता वाढविणे .
8. महिलांना एकमेकांशी मुक्त संवाद करण्यासाठी ,विचारांची व अनुभवांची देवाण घेवाण करण्यासाठी हक्काचे व्यासपीठ बचत गटाची आवश्यकता आहे.
9. स्वयं सहाय्यता बचत गटाच्या माध्यमातून महिलांमध्ये स्वावलंबन ,मानसिक व वैचारिक ,आर्थिक उन्नती आणि सामाजिक प्रगती झालेली दिसून येते.

महिला बचत गटांची वैशिष्ट्ये :

सामाजिक वैशिष्ट्ये : महिला आर्थिक सक्षम व सशक्तीकरणासाठी महिला बचत गटाची सर्वात जास्त गरज ग्रामीण भागात आहे . कारण या ठिकाणी रोजगार उपलब्ध नसते. त्यामुळे महिलांचा विकास होत नाही .कौटुंबिक दारिद्र्य,शिक्षणाचा अभाव ,धाडस नसणे,प्रशिक्षणाचा अभाव ,या कारणांमुळे महिलांना सक्षम होता येत नाही .परंतु बचत गटात सर्वांना सोबत घेऊन काम केले जाते . सर्व महिला समानता या तत्वांचे पालन करतात .सभासदांमध्ये आस्था ,आदर व आपुलकी निर्माण होऊन एकात्मतेची भावना वाढीस लागते .बचत गटांमुळे स्वशक्ती व समूह शक्ती प्रबळ बनते.स्वयं सहाय्यता गटात निर्णय व कृती सामुदायिकरित्या होत असते.महिलांना त्यांच्या कलागुणांना वाव देणारे हक्काचे असे व्यासपीठ आहे. सभासदांचा एकमेकांवरील विश्वास वृद्धिंगत करून एकजूट निर्माण करणे.समाज व देशामध्ये फार मोठे परीवर्तन होऊ शकते. बचत गटामुळे नितीमुल्ये जोपासली जातात.

आर्थिक वैशिष्ट्ये :

ग्रामीण भागातील महिला आर्थिकदृष्ट्या कमकुवत असल्यामुळे त्यांचा विकास झालेला नाही.अश्या परिस्थितीत महिला सक्षम व सशक्तीकारणासाठी महिला बचत गटाची गरज असल्याचे जाणवते. बचत गटांमुळे महिलांना रोजगाराची संधी मिळते व त्यातून मिळणाऱ्या उत्पन्नावर त्यांच्या कुटुंबाचा उदरनिर्वाह भागविला जाऊ शकतो. तसेच अडचणीच्या वेळी बचत गटामधून उचल करून आर्थिक अडचण दूर करता येऊ शकते. सभासद कमी उत्पन्न गटातील असल्यामुळे ते काटकसर करून बचत करतात.

राजकीय वैशिष्ट्ये :

महिलांना पूर्वीच्या काळात राजकारणात स्थान दिले जात नव्हते परतू भारतीय राज्यघटनेनुसार महिलांना राजकारणात ३३% आरक्षण लागू करण्यात आलेले आहे .त्यामुळे महिलांना पुरुषांच्या बरोबरीने राजकीय क्षेत्रात कामगिरी करता येत आहे .गटात लोकशाहीचे मूल्य जपली जातात व त्यामुळे गट सक्षम होतात. सभासदांमध्ये नेतृत्व गुणांचा विकास होतो.

व्यावसायिक वैशिष्ट्ये :

बचत गटांची निर्मिती केल्यामुळे महिलांना एकत्रित येऊन स्वयंरोजगार करण्याची संधी मिळत आहे.त्यामुळे व्यवसायातील धाडस व कार्यक्षमता वाढत आहे. महिलांना व्यवसाय व लघु उद्योग करण्यासाठी शासकीय स्तरावरून प्रशिक्षण दिले जाते गटांना राष्ट्रीयकृत बँकांकडून कर्ज पुरवठा केला जातो .

बचत गटांद्वारे करता येणारे उद्योग व व्यवसाय :

महिलांच्या आर्थिक सशक्तीकारणासाठी बचत गटाची गरज जास्त असल्यामुळे महिलांना उद्योग व व्यवसाय करता यावे म्हणून शासनाने विविध योजना कार्यान्वित करून रोजगार उपलब्ध करून दिला आहे.

व्यवसाय देणारे उद्योग जसे किराणा दुकान चालविणे , पाळणा घर चालविणे, मोबाईल दुरुस्ति करणे ,विमा सेवा केंद्र चालविणे ,हौटेल चालविणे ,रसवंती गृह चालविणे .लॉंड्री व्यवसाय इ.व्यवसाय करता येतात . तसेच कुकुत्पालन ,शेळी व मेंढी पालन ,दुग्धोत्पादन/दुग्धजन्य पदार्थ तयार करणे .मश्रूम शेती ,रेशीम उद्योग गांडूळ खात प्रकल्प,पापड व लोणचे तयार करणे ,मसाले तयार करणे,औषधी वनस्पती लागवड ,बेकरी उद्योग ,फळ प्रक्रिया उद्योग ,इ. शेतीपूरक व्यवसाय बचत गटाच्या माध्यमातून चालविण्यात येतात .आधुनिक यंत्राचा उपयोग करून शेवया मशीन ,मिनी दाल मिल ,चटणी कदाप यंत्र ,खोवा तयार करण्याची मशीन इ. उद्योग महिला करताना दिसतात .

बचत गटाद्वारे आजकाल शासकीय कार्यालयात अंगणवाडी आहार पुरविणे, सायकल/स्कूटर stand चालविणे आयुर्वेदिक औषधी तयार करणे ,अगरबत्ती तयार करणे बांबूच्या शोभिवंत वस्तू तयार करणे इ. तयार करून विक्रीस ठेवले जातात.

निष्कर्ष :

वरील सर्व गोष्टींचा अभ्यास केले असता असे लक्षात येते कि, एकंदरीत ग्रामीण महिलांचा सामाजिक विकास व आर्थिक विकास बचत गटांच्या माध्यमातून झालेला दिसून येतो .त्यांच्या आर्थिक परीस्थितीत चागला बदल झालेला दिसतो . त्यांची बचत वाढली,सावकारावर अवलंबून राहणे संपले .महिला आत्मनिर्भर बनलेल्या दिसून येतात. गटातून सहज रित्या कर्ज मिळत असल्यामुळे दैनंदिन गरजा पूर्ण होऊ लागल्या व उत्पन्न वाढण्यास मदत मिळाली.तसेच सामाजिक परिवर्तन होऊन कुटुंबात मानाचे स्थान प्राप्त झाले . महिला एकत्रित येऊन रोजगार निर्मिती करतात.स्वयं सहाय्यता बचत गटाच्या माध्यमातून ग्रामीण क्षेत्रातील महिलांचा जो विकास घडून आलेला आहे त्यावरून असे कळते कि त्यांचे सक्षमीकरण व सबलीकरण होत आहे . तसेच महिलांच्या सबलीकरणाचे मूळ हे त्यांच्या आर्थिक स्थितीवर अवलंबून असल्यामुळे आर्थिक सुबत्तेबाबत महिला वर्गातील उपेक्षितता दूर करून महिलांना आर्थिकदृष्ट्या स्वावलंबी बनवून त्यांचे समाजात स्थान पक्के करण्यासाठी स्वयं सहाय्यता बचत गटाची भूमिका महत्वपूर्ण आहे.

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

Chief Editor
P. R. Talekar
Secretary
Young Researcher Association, Kolhapur (M.S), India

Editor
Dr. R.R.Jane
Principal
Arts and Commerce College,
Bhisi Tah- Chimur Dist-Chandrapur

Co- Editor
Dr. N.S. Girde
Assistant Professor & Head Dept. of History

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

ISSN : 2581-8511

Tumbe
Group of International Journals
A Peer Reviewed Multidisciplinary Journal

Certificate of Publication

Article ID: TUMBE0402K17 *Impact Factor:* 4.75 *Volume-Issue:* 4-02(May-August:2021)

TUMBE0402K17

Dr. Rakshit Madan Bagde

Assistant Professor,

Late. Mansaramji Padole Arts College, Ganeshapur, Bhandara, Maharastra

The Research Paper with page no. *113-118* of *Volume-4* & *Issue-2* having title

भारतीय अर्थव्यवस्थेची वाटचाल- एक अध्ययन (2014 ते 2020)

Certificate of publishing the Research Paper in Tumbe Group of International Journals

Dr. Yogeesh N
Chief Editor for TUMBE

Officiating Principal
Late M.P. Arts College
Ganeshpur, Bhandara.

Prof. K.S. Jagadeesh
Honorary Editor for TUMBE

Powered by
Magazine & Journal Committee
Govt. First Grade College
... Karnataka (INDIA)

www.tumbe.org

ISSN: 2581-8511
Tumbe Group of International Journal
A Peer Reviewed Multidisciplinary Journal
Volume- 4
Issue-2
May-August: 2021

भारतीय अर्थव्यवस्थेची वाटचाल- एक अध्ययन (2014 ते 2020)

डॉ. रक्षित मदन बागडे,
(Dr. Rakshit Madan Bagde)

सहाय्यक प्राध्यापक, स्व. मन्सारामजी पडोळे कला महाविद्यालय, गणेशपुर, भंडारा

ORCID iD - 0000-0002-7507-0244
Web of Science ResearcherID - AAF-2760-2020
SSRN - Author ID- 4770534
Authenticus ID - R-00J-YM2
rakshitbagde@gmail.com

सार

जीडीपीमधील उद्योगातील वाटा स्थिर असला तरी त्यात लक्षणीय मूलभूत परिवर्तन झाले. या कालावधीत उत्पादन पुनर्गठनाची प्रक्रिया म्हणून, सकल मूल्य संयोजित असताना उत्पादन सध्याच्या किंमतींवर वार्षिक 8 टक्क्यांनी वाढले होते. त्यानंतर 2004-09 मध्ये सकल मूल्यवर्धित वाढीचा वेग वाढून 20 टक्के झाला. याच किंमतींवर वार्षिक परंतु लक्षणीय म्हणजे रोजगारामध्येही वार्षिक 7.5 टक्क्यांनी वाढ झाली होती. 2009-10 मध्ये कामाच्या सहभागाचे प्रमाण 39.2 टक्के होते. त्यापैकी 53 टक्के शेतीमध्ये होते तर उर्वरित 47 टक्के बिगर कृषी क्षेत्रामध्ये होते. 2000 च्या उत्तरार्धात पहिल्यांदाच कृषी क्षेत्रातील परिपूर्ण कामगार संख्या घटली. एकूण अर्थव्यवस्थेत बेरोजगारीचे दरही 2004-05 मध्ये 8.3 टक्क्यांवरून घसरून 2009-10 मध्ये 6.6 टक्क्यांपर्यंत खाली आले होते. आपण असे म्हणू शकतो की 1991 नंतर भारतीय अर्थव्यवस्थेने चांगली कामगिरी केली पण सध्या भारतीय अर्थव्यवस्था दुसऱ्या अशांत अवस्थेतून जात आहे. सण 2014 पासून भारतीय अर्थव्यवस्थेचा वाढीचा दर कमी कमी होतो आहे. यात भर म्हणून कोविड19 ने भारतात पाय पसरून विकास दराला खीळ लावली आहे. संबंधित शोध निबंधातून सण 2014 ते 2020 या कालखंडातील भारतीय अर्थव्यवस्थेची वाटचाल कशी आहे, तसेच तीन आर्थिक क्षेत्राचे अध्ययन करून निष्कर्ष काढण्यात येणार आहे.

कीवर्ड: अर्थव्यवस्था, शेती, उद्योग, सेवा.

प्रस्तावना

1991 पासून भारताने नियोजित अर्थव्यवस्था म्हणून सामान्यतः भरभराट केली आहे. पहिल्या काही पंचवार्षिक योजना ज्या विकासावर केंद्रित होत्या त्यात भारतीय अर्थव्यवस्थेचा कणा बनविण्यासाठी उत्पादन व औद्योगिक क्षेत्राला बळकटी आणणे तसेच शेती, दारिद्य निर्मूलन, रोजगार निर्मिती, सामाजिक विकास यावर भर देण्यात आला. इ.स. 1991 मध्ये, भारताने आतापर्यंतच्या सर्वात गंभीर चलन संकटाशी सामना केला होता, परंतु नंतर आर्थिक सुधारणा आणि एलपीजी (उदारीकरण, खाजगीकरण आणि जागतिकीकरण) चे धोरण अवलंबिले. 1990 च्या दशकात आर्थिक सुधारणांमुळे सुरुवातीला भारत हळूहळू विकास करताना दिसला. वास्तविक जीडीपी वाढ 1990 च्या दशकात सरासरी 7.7 टक्के वरून 2000 च्या दशकात वाढून 7.3 टक्के पर्यंत वाढलेली दिसून येते. या कालावधीत विकास वाढीच्या प्रवेगाचे वैशिष्ट्य म्हणजे उद्योग आणि सेवांच्या विकास दरात वाढ होऊन शेती विकास दरात घट झालेली होती. 1960 च्या दशकाच्या मध्यातील “हरितक्रांती” मुळे ज्यात

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

ISSN : 2581-8511

Tumbe

Group of International Journals

A Peer Reviewed Multidisciplinary Journal

Certificate of Publication

Article ID: TUMBE040305 *Impact Factor:* 4.75 *Volume-Issue:* 4-03(Sep-December:2021)

TUMBE040305

Dr. Rakshit Madan Bagde

Assistant Professor(Economics)

Late. Mansaramji Padole Arts College, Ganeshpur Bhandara

The Research Paper with page no. *20-25* of *Volume-4* & *Issue-3* having title

Thoughts on the Economic life of the Tathagata Buddha

Certificate of publishing the Research Paper in *Tumbe* Group of International Journals

Dr. Yogeesh N
Chief Editor for TUMBE

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

Prof. K.S. Jagadeesh
Honorary Editor for TUMBE

Powered by

Magazine & Journal Committee

Govt. First Grade College

Tumkur-572102, Karnataka (INDIA)

www.tumbe.org

Tumbe Group of International Journal
A Peer Reviewed Multidisciplinary Journal
ISSN: 2581-8511
Volume- 4
Issue-3
Sept-December: 2021

Thoughts on the Economic life of the Tathagata Buddha

Dr. Rakshit Madan Bagde,
Assistant Professor,
Late. Mansaramji Padole Arts College, Ganeshpur Bhandara
ORCID iD - 0000-0002-7507-0244
Web of Science ResearcherID - AAF-2760-2020
SSRN - Author ID: 4770534
Authenticus ID - R-00J-YM2
Vidwan-ID: 221858

Abstract

The economic system is the cornerstone of social development. Its economic system has remained at the root of the progressive development of human civilization. A country, society or caste; Social, political and cultural upliftment is mainly based on the progress of its economic resources and facilities. In a country without these facilities, human society cannot develop its civilization and culture. Meaning has a special place in human life. That is why even now and in the past, meaning is sometimes considered indirectly more important than religion. Gautama Buddha was the first to know this weakness of human nature. While stating that the root of all sorrows is desire, Gautama Buddha has also included materialism in desire. In his first sermon to the Panchaparivrajakas after attaining enlightenment at Sarnath, the Buddha says that there are two poles of human life. The first is the life of luxury and the second is the life of physical suffering. One says eat and drink and have fun because tomorrow we will all die, another says put an end to lust because lust is the reason for rebirth.

The Buddha rejected both ways of life because, according to him, both ways are unsuitable for human life. He believed in the middle way. This moderate path is neither for physical suffering nor for pleasure. The Buddha says, 'O Parivrajakas, understand that you should never imitate these two poles of life. Attempts to attain contentment through objects whose attraction is the desire for Kama Yoga are a despicable endeavor. They are unskilled. They are harmful. There is a way of life between these two poles, it is the middle way. I am a preacher of this middle way. The destruction of sorrow is the sole purpose of this Dhamma. 'This is the first Dhamma of Tathagata. Social misery is created out of a sense of superiority and inferiority. There are two extremes in the society: exploiter and exploited, rich and poor. Sorrow is created as soon as their ego of superiority is shaken. People who are stamped with inferiority complex are stuck in inferiority complex. So if the society wants to be happy, it is necessary to follow the middle way of life. Gautama Buddha conveys the message of 'equality' from the point of view of middle life, "Nekechi manussa settha na kechi manussa hina" that is, no man is superior or inferior. The beauty of human life is hidden in the Buddha's vision of equality.

Key words - Buddha, decent livelihood, wealth, trade, labor, charity, hunger and poverty, socialism

Research Methods - As the relevant study is of historical method, a secondary tool will be used.

1) Samyak Ajivika –

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Gane...

ISSN : 2581-8511

Tumbe
Group of International Journals
A Peer Reviewed Multidisciplinary Journal

Certificate of Publication

Article ID: TUMBE0403K13 *Impact Factor:* 4.75 *Volume-Issue:* 4-03(Sep-December:2021)

Dr. Rakshit Madan Bagde

Assistant Professor,

Late. Mansaramji Padole Arts College, Ganeshapur, Bhandara, Maharastra

The Research Paper with page no. *82-85* of *Volume-4 & Issue-3* having title

नवीन कृषी धोरण आणि भारतीय शेतकरी

Certificate of publishing the Research Paper in Tumbe Group of International Journals

Dr. Yogeesh N
Chief Editor for TUMBE

Officiating Principal
Late M.P. Arts College
Ganeshpur, Bhandara.

Prof. K.S. Jagadeesh
Honorary Editor for TUMBE

Powered by
Magazine & Journal Committee
Govt. First Grade College
Tumkur-572102, Karnataka (INDIA)

www.tumbe.org

Tumbe Group of International Journal
ISSN: 2581-8511
A Peer Reviewed Multidisciplinary Journal
Volume- 4
Issue-3
Sept-December: 2021

नवीन कृषी धोरण आणि भारतीय शेतकरी

डॉ. रक्षित मदन बागडे,
(Dr. Rakshit Madan Bagde)

सहाय्यक प्राध्यापक, स्व. मन्सारामजी पडोळे कला महाविद्यालय, गणेशपुर, भंडारा

ORCID iD - 0000-0002-7507-0244
Web of Science ResearcherID - AAF-2760-2020
SSRN - Author ID- 4770534
Authenticus ID - R-00J-YM2
rakshitbagde@gmail.com

प्रस्तावना

शेती हा भारतीय अर्थव्यवस्थेचा कणा समजला जातो. सिंधु घाटी संस्कृतीपासून भारतीय कृषीचे अस्तित्व गणले जाते. स्वातंत्र्यपूर्व काळात व्यापार रोजगार व जीवन जगण्याचे एक साधन म्हणून शेतीला असणारे महत्त्व आज देखील कायम आहे. कधीकाळी पारंपारिक पद्धतीने केली जाणारी शेती, आज आधुनिकतेकडे वळण घेते आहे. भारतीय दृष्टिकोनातून या आधुनिकतेचा विचार केला तर असे दिसून येते की, 1960 च्या नंतर देशात कृषी क्षेत्रात आलेली हरितक्रांती हा मैलाचा दगड ठरलेला आहे. याच्या पुढे गेल्यास असे दिसून येते की सन 2007 मध्ये देशाच्या सकल घरगुती उत्पादनात कृषी व संबंधित क्षेत्राचा वाटा हा 16.6 टक्के होता. याच काळात देशात 52 टक्के लोकांचा सहभाग हा पूर्णपणे कृषी क्षेत्रात होता. हा वाटा सन 2018-19 मध्ये देशाच्या 2.7 ट्रिलियन डॉलरच्या अर्थव्यवस्थेत कृषी क्षेत्राचा वाटा सुमारे 15.9 टक्के आणि रोजगाराच्या 49 टक्के आहे. भारतीय लोकांचे कृषी वरील अवलंबित्व आणि देशाच्या आर्थिक विकासात कृषी क्षेत्राचे योगदान हे दिवसेंदिवस घटत चालले आहे. या देशाचे आतापर्यंतच्या कृषी धोरणांचा प्रभाव व शेतकऱ्यांची होत असलेली कुचंबणा याचा अभ्यास करणे हा, या शोध निबंधाचा महत्त्वाचा उद्देश आहे.

की शब्द - भारत, कृषी, नवीन कृषी धोरण

संशोधन पद्धती - संबंधित संशोधनाकरिता दुय्यम साधनांचा वापर करण्यात येणार आहे.

स्वातंत्र्योत्तर काळात भारताच्या पुनर्निर्मानात शेती व शेतीशी संबंधित व्यवसायांना आपल्या ध्येय धोरणात प्राथमिकता देण्याचे कार्य हे सरकारने केले होते. यात संस्थागत सुधारणा व वितरण यावर जास्त भर देण्यात आला होता. त्या अनुषंगाने अनेक कायदे तयार करण्यात आले, यात प्रामुख्याने भू सुधारणेवर भर देण्यात आला. त्याअनुषंगाने रयतवारी, महालवारी व जमीनदारी पद्धतीचे उच्चाटन करण्यात आले. कमाल जमीन धारणा कायदा अमलात आणला गेला. या सर्व सुधारणांचा भर हा कृषीचा पाया मजबूत करणे यावर होता. भारतीय शेतीची उत्पादकता वाढावी व कृषी फायदेशीर ठरावे याकरीता सन 1966-67 मध्ये एम. एस. स्वामीनाथन यांच्या अध्ययनावर आधारित हरितक्रांतीची देशात सुरुवात करण्यात आली. यात रासायनिक खतांचा वापर, आधुनिक बियाणे. सिंचनाचे सोयी, पीक संरक्षण, बहू पीक कार्यक्रम, आधुनिक कृषी यंत्र, मृदा परीक्षण व भूमी संरक्षण या सर्व उपायांचा उपयोग करण्यात आला. हरीतक्रांतीच्या परिणामस्वरूप देशात कृषी उत्पादनात विलक्षण वाढ झालेली आपणास दिसून येते. यात 1951 - 52 मध्ये अन्नधान्याचे एकूण उत्पादन 5.09 करोड टन होते. ते वाढून 2009 मध्ये 23.38 करोड टन

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

Tumbe Group of International Journals

ISSN : 2581-8511

Publication Certificate

TUMBE0501K6

Rakshit Madan Bagde

Assistant Professor

Late. Mansaramji Padole Arts College, Ganeshpur, Bhandara

The Published Paper with page no. *40-47* of *Volume-5 & Issue-1*[5-01(Jan-April:2022)] having title

आभासी चलन आणि भारतीय अर्थव्यवस्था

Certificate of publishing the Research Paper in Tumbe Group of International Journals

Paper ID : TUMBE0501K6

https://tumbe.org/

Dr. Yogeesh N
Chief Editor for Tumbe

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

Dr. Leelavathi T R
Honorary Editor for Tumbe

© 2018. Tumbe Group of International Journals . All Rights Reserved. Powered by Government First Grade College, Tumkur, Karnataka, India

Tumbe Group of International Journals

आभासी चलन आणि भारतीय अर्थव्यवस्था

[1]Rakshit Madan Bagde

Publication
Tumbe
Group of International Journals
A Peer Reviewed Multidisciplinary Journal
Volume - 5 ; Issue – 1
January - April : 2022
ISSN : 2581-8511
Pages : 40 -47
Article ID : *TUMBE0501K6*

Author/s

[1]Assistant Professor, Late. Mansaramji Padole Arts College, Ganeshpur, Bhandara
ORCID iD - 0000-0002-7507-0244
WOS ResearcherID - AAF-2760-2020
SSRN - Author ID: 4770534
Vidwan-ID : 221858
rakshitbagde@gmail.com

सारांश / Abstract

आभासी चलन, क्रिप्टोकरन्सी किंवा क्रिप्टो-चलन हा बायनरी डेटाचा संग्रह आहे जो एक्सचेंजचे माध्यम म्हणून काम करण्यासाठी तयार केलेला आहे. वैयक्तिक नाण्यांच्या मालकीच्या नोंदी डिजिटल लेजरमध्ये संग्रहित केल्या जातात, जो व्यवहाराच्या नोंदी सुरक्षित करण्यासाठी, अतिरिक्त नाण्यांच्या निर्मितीवर नियंत्रण ठेवण्यासाठी आणि नाण्यांच्या मालकीच्या हस्तांतरणाची पडताळणी करण्यासाठी मजबूत क्रिप्टोग्राफी वापरून संगणकीकृत डेटाबेस आहे. क्रिप्टोकरन्सी सामान्यत: फिएट चलने असतात, कारण त्यांना पाठींबा नसतो किंवा कमोडिटीमध्ये बदलता येत नाही. काही क्रिप्टो योजना क्रिप्टोकरन्सी राखण्यासाठी व्हॅलिडेटर वापरतात. प्रूफ-ऑफ-स्टेक मॉडेलमध्ये मालक त्यांचे टोकन संपार्श्विक म्हणून ठेवतात. त्या बदल्यात त्यांना त्यांनी दिलेल्या रकमेच्या प्रमाणात टोकनवर अधिकार मिळतो. सामान्यतः या टोकन स्टेकर्सना नेटवर्क फी, नव्याने तयार केलेली टोकन्स किंवा इतर अशा बक्षीस यंत्रणेद्वारे टोकनमध्ये अतिरिक्त मालकी मिळते. क्रिप्टोकरन्सी भौतिक स्वरूपात अस्तित्वात नाही (कागदी पैशाप्रमाणे) आणि सामान्यत: केंद्रीय प्राधिकरणाद्वारे जारी केली जात नाही. क्रिप्टोकरन्सी सामान्यत: मध्यवर्ती बँकेच्या डिजिटल चलनाच्या विरूद्ध विकेंद्रित नियंत्रण वापरतात.

Keywords: क्रिप्टोकरन्सीभारतीय, अर्थव्यवस्था.

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara

Tumbe Group of International Journals

ISSN : 2581-8511

Publication Certificate

TUMBE0502K6

Dr. Rakshit Madan Bagde

Assistant Professor

Late. Mansaramji Padole Arts College, Ganeshpur, Bhandara

The Published Paper with page no. *35-40* of *Volume-5* & *Issue-2*[5-02(May-August:2022)] having title

ई-लर्निंग व्याख्या पर एक अध्ययन

Certificate of publishing the Research Paper in Tumbe Group of International Journals

Paper ID : TUMBE0502K6

https://tumbe.org/

Dr. Yogeesh N
Chief Editor for Tumbe

Officiating Principal
Late M.P. Arts College
Ganeshpur, Bhandara

Dr. Leelavathi T R
Honorary Editor for Tumbe

© 2018. Tumbe Group of International Journals. All Rights Reserved. Powered by Government First Grade College, Tumkur, Karnataka, India

Tumbe Group of International Journals

A study on e-learning interpretation

Dr. Rakshit Madan Bagde

Publication

Tumbe

Group of International Journals

A Peer Reviewed Multidisciplinary Journal

Volume - 5 ; Issue – 2
May - August : 2022
ISSN : 2581-8511
Pages : 35 - 40
Article ID : *TUMBE0502K6*
Date of Publication: 15/07/2022

Author/s

[1]Assistant Professor,
Late. Mansaramji Padole Arts College,
Ganeshpur, Bhandara
ORCID iD - 0000-0002-7507-0244
Web of Science ResearcherID - AAF-2760-2020
SSRN - Author ID: 4770534
Vidwan-ID : 221858
rakshitbagde@gmail.com

Abstract

Teaching through e-learning is mostly based on computer and internet. E-learning Interpretation - To provide student/employee training and development through various electronic means like internet, audio, video etc. Web-based learning ranges from e-learning in general to electronic learning as well as virtual learning. Today, people's books are researched as well as konalatari questions and internet first questions. The importance of e-learning has increased. Various topics, interactive classes and courses as well as programs fullpane network dili jataat. E-mail, live lectures and video conferencing enables a lot of participants to participate on specific topics and to discuss and discuss. Video conferencing like live chatcha madhyatun vegweganya topic discussion honyachi dat sakty aahe. All the participants participated in the printed exercises, the literature, the books, the stable pages were available to see.

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara

Keywords: e-learning, teaching, e-learning in India.

Tumbe Group of International Journals

ISSN : 2581-8511

Publication Certificate

TUMBE0503K8

Dr. Rakshit Madan Bagde

Assistant Professor

Late. Mansaramji Padole Arts College, Ganeshpur, Bhandara

The Published Paper with page no. *57-60* of *Volume-5 & Issue-3*[5-03(Sept-December:2022)] having title

RUPI and its meaning.(ई रुपी आणि अर्थकारण)

Certificate of publishing the Research Paper in Tumbe Group of International Journals

Paper ID : TUMBE0503K8

https://tumbe.org/

Dr. Yogeesh N
Chief Editor for Tumbe

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

Dr. Leelavathi T R
Honorary Editor for Tumbe

© 2018. Tumbe Group of International Journals. All Rights Reserved. Powered by Government First Grade College, Tumkur, Karnataka, India

Tumbe Group of International Journals
Vol. 5, Issue No. 3, pp.57-60, Sept-December 2022 ISSN: 2581-8511

RUPI and its meaning.

Dr. Rakshit Madan Bagde[1]

[1]Assistant Professor, Department of Economics, Late Mansaramji Padole Arts College, Ganeshpur, Bhandara.
ORCID ID - 0000-0002-7507-0244
rakshitbagde@gmail.com

Abstract

Honorable Prime Minister of India Shri Narendra Modi has started digital initiatives from time to time. You can see that a kind of digital revolution has taken place in India in the last few years. Indian citizens have become more aware of digital payment methods which are improving the quality of life. In the financial year 2023, India will start issuing digital currency, as Finance Minister Nirmala Sitharaman would have announced in the budget. On 2 August 2021, the Prime Minister of India Shri Narendra Modi has launched a digital payment platform named e-RUPI digital platform. National Payments Corporation of India (NPCI) has launched an innovative digital solution called 'e-RUPI' in collaboration with Department of Financial Services (DFS), National Health Authority (NHA), Ministry of Health and Family Welfare (MoHFW) and partner banks. The boat has been given. What is the function of this rupee through paper, its function and its effect on the Indian economy will be put into practice.

Keyword - currency, trend, economy, e-RUPI, digital currency.

ई रुपी आणि अर्थकारण

डॉ. रक्षित मदन बागडे[1]

[1]सहायक प्राध्यापक, अर्थशास्त्र विभाग, स्व.मन्सारामजी पडोळे कला महाविद्यालय,गणेशपुर, भंडारा.
ORCID iD - 0000-0002-7507-0244

प्रस्तावना-

भारताचे माननीय पंतप्रधान श्री नरेंद्र मोदी यांनी वेळोवेळी डिजिटल उपक्रम सुरू केले आहेत. गेल्या काही वर्षांत भारतात एक प्रकारची डिजिटल क्रांती झालेली आपणास दिसून येते आहे. भारतीय नागरिक डिजिटल पेमेंट पद्धतींबद्दल अधिक जागरूक झाले आहेत ज्यामुळे जीवनमानात सुधारणा होत आहे. आर्थिक वर्ष 2023 मध्ये भारत डिजिटल चलन जारी करण्यास सुरुवात करेल, असे अर्थमंत्री निर्मला सीतारामन यांनी अर्थसंकल्पात घोषणा केली होती. 2 ऑगस्ट 2021 रोजी, भारताचे पंतप्रधान श्री नरेंद्र मोदी e-RUPI डिजिटल प्लॅटफॉर्म नावाचे डिजिटल पेमेंट प्लॅटफॉर्म लॉन्च केले आहे. नॅशनल पेमेंट्स कॉर्पोरेशन ऑफ इंडिया (NPCI) ने डिपार्टमेंट ऑफ फायनान्शियल सर्व्हिसेस (DFS), नॅशनल हेल्थ

ISSN: 2581-8511
Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

Tumbe Group of International Journals

ISSN : 2581-8511

Publication Certificate

TUMBE0503K1

Dr. Rakshit Madan Bagde

Assistant Professor

Late. Mansaramji Padole Arts College, Ganeshpur, Bhandara

The Published Paper with page no. *1-7* of *Volume-5* & *Issue-3*[5-03(Sept-December:2022)] having title

Goods and Services Tax : General Indian. *(वस्तू आणि सेवा कर : सामान्य भारतीय)*

Certificate of publishing the Research Paper in Tumbe Group of International Journals

Paper ID : TUMBE0503K1

https://tumbe.org/

Dr. Yogeesh N
Chief Editor for Tumbe

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

Dr. Leelavathi T R
Honorary Editor for Tumbe

© 2018. Tumbe Group of International Journals . All Rights Reserved. Powered by Government First Grade College, Tumkur, Karnataka, India

Tumbe Group of International Journals
Vol. 5, Issue No. 3, pp.1-7, Sept-December 2022

ISSN: 2581-8511

Goods and Services Tax : General Indian.

Dr. Rakshit Madan Bagde[1]

[1]Assistant Professor,
Late. Mansaramji Padole Arts College, Ganeshpur, Bhandara
ORCID iD - 0000-0002-7507-0244
rakshitbagde@gmail.com

Abstract

France would have been the first country to introduce Goods and Services Tax or GST. Currently, around 160 countries have imposed GST/VAT in some form or the other. In some countries what is synonymous with GST. However, conceptually, it is a destination-based tax levied on the use of goods and services. GST is a tax which has replaced many indirect taxes in India. Goods and Services Tax was implemented in India from 1st July 2017. Here in India, maximum population is of middle class and lower middle class where people are either in service class or they depend on agriculture for their living. In any case, what is the result of GST on common man or middle class family is the most important question.

For common people, the true result of any economy is on the prices of their essential commodities. The economy would have been better for a large number of people if the prices of daily used goods and services had decreased, otherwise the rate of inflation would have been higher and the people would have been dissatisfied due to the changes in the government. For any government policy, it is important that there should be a solution among the people, because without the solution, the policy will not be as successful as the government plans.

Keywords- Goods and Services Tax, Indian Economy, General Indian

वस्तू आणि सेवा कर : सामान्य भारतीय

प्रा. डॉ. रक्षित मदन बागडे

सहाय्यक प्राध्यापक,
स्व. मन्सारामजी पडोळे कला महाविद्यालय, गणेशपूर भंडारा
ORCID iD - 0000-0002-7507-0244
Web of Science ResearcherID - AAF-2760-2020
SSRN - Author ID- 4770534
Vidwan-ID : 221858
rakshitbagde@gmail.com

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

32

Sahakar Maharshi Late Bhaskarrao Shingne Smruti Arogya Prasarak Mandal's

Sahakar Maharshi Late Bhaskarrao Shingne Arts College, Khamgaon

Dist -Buldhana, Maharashtra

One Day Inter Disciplinary National Conference on Humanities, Culture and Society

Certificate

This is to certify that

Dr./Mr./Ms. वंदना अर्जुन जीवने of स.म. पारोळे महाविद्यालय

has participated / Presented a Research paper titled म.ज्यो. फुलेंचे सामाजिक कार्यातील

in the one day National Conference on "Humanities, Culture and Society" organised by Sahakar Maharshi Late Bhaskarrao Shingne Arts College, Khamgaon on Saturday, 15th Feb 2020.

Dr. Pramod R. Chavan
Convener

Offidiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

Dr. Nilima Deshmukh
Principal

33 38

VIDYAWARTA®

Peer Reviewed International Refereed Research Journal

Special Issue- February- 2020

(Vol- 05

Sahakar Maharshi Late Bhaskaarrao Shingne
Smruti Arogya and Shikshan Prasarak Mandal's

SAHAKAR MAHARSHI LATE BHASKARRAO SHINGE ARTS COLLEGE,

KHAMGAON, DIST.BULDHANA (M.S.)

(Affilliated to Sant Gadge Baba Amravati University, Amravati.)

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

◆ Organizes ◆

One Day Inter Disciplinary National Conference on

HUMANITIES, CULTURE AND SOCIETY

84

52) विदर्भातील धार्मिक स्थिती
कु.प्रियंका किसन अढाव ||177

53) १९ व्या शतकातील सामाजिक धार्मिक चळवळी
रिता सुरतसिंग राजपूत ||180

54) महात्मा ज्योतिबा फुलेंच्या सामाजिक कार्यातील मानवतावादी दृष्टीकोन
प्रा.कु. वंदना अर्जुन जिवने, भंडारा ||183

55) नविन आर्थिक धोरण- भारतीय अर्थव्यवस्थे समोरील आव्हान
डॉ. अलका अनिल मानकर, बुलढाणा ||186

56) मानवी जीवनामध्ये मराठी संस्कृती आणि लोकसंगीतचे महत्व
प्रा. वंदना म देशमुख, डॉ. शिरीष कडू, अकोला ||190

57) मानव जीवनात संगीताची सर्वांगिण सकारात्मक भूमिका
डॉ. गिताली एस. पांडे, अकोला ||193

58) संत साहित्य मराठी
प्रा. कु. भावना मनोज तायडे, यवतमाळ ||195

59) राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे ग्रामासंबधी विचार
प्रा.डॉ. हर्षा पं. येवले, बुलडाणा ||199

60) संत साहित्य : आकलन आणि आस्वाद
प्रा. संध्या जंजाळ, यवतमाळ ||202

61) एकत्र कुटुंबव्यवस्थेतील स्त्रीजीवन दर्शन (मराठी कादंबरीच्या आधारे)
प्रा. डॉ. सविता माधवराव पवार, मेहकर ||205

62) संगीत का मानव जीवन में स्थान
मिनाक्षी बसवंत, पुणे ||208

63) स्वामी विवेकानंद के साहित्य में युवाओं के लिए विचार
सै. रमिझ सै. वसिम, वाशिम ||211

64) मानव अधिकार तथा आज की वास्तविकता
डॉ. राधा सवजीयाणी, अकोला ||213

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

MAH MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318 | Vidyawarta® Peer-Reviewed International Publication | February 2020 Special Issue-05 | 0183

54

महात्मा ज्योतिबा फुलेंच्या सामाजिक कार्यातील मानवतावादी दृष्टीकोन

प्रा.कु. वंदना अर्जुन जिवने
इतिहास विभाग प्रमुख, स्व. मन्सारामजी पडोळे कला महाविद्यालय, गणेशपूर, भंडारा

****

प्रस्तावना :-

१९ वे शतक भारतीय इतिहासात महत्वपूर्ण मानले जाते. या काळात भारतात बालविवाह,बालहत्या, बहुपत्नीत्व, विधवा विवाहास प्रतिबंध, अंधश्रद्धा, सतीप्रथा, रूढी परंपरा, कर्मकांड उच्चनीच, भेदभाव, अस्पृश्यता वगैरे अनेक घटनामुळे भारतीय समाज अधोगतीस गेला होता. स्त्रीयांना व शुद्र अश्पृश्यांना मानव म्हणून जे अधिकार मिळायला पाहिजे होते. ते अधिकार तत्कालीन समाज व्यवस्थेने नाकारले होते. त्यांना जीवन जगणे कठीण झाले होते. अशा स्थितीत काही मानवतावादी दृष्टीकोन असलेले समाज सुधारक या परिस्थितीत रंजल्या गांजल्या लोकांचे जीवनमान सुधारावे म्हणून स्वईच्छेने कार्य करू लागले. आप आपल्या परीने परिस्थितीत सुधारना व्हावी म्हणून दान व योग्य व्यवस्था निर्माण करू लागले. त्यात महात्मा ज्यातिबा फुले यांचे कार्य अत्यंत महत्वाचे आहे. त्यांनी या परिस्थितीने रंजल्या गांजल्या पुरुष वर्गाची व स्त्रियांची स्थिती सुधारावी म्हणून अस्पृश्य समाजाला शिक्षण देऊन त्यांना अंधारातून प्रकाशाकडे नेता यावे म्हणून समाजात स्त्री पुरुष समानता प्रस्तापित व्हावी म्हणून तसेच समाजात आर्थिक व सामाजिक समता प्रस्थापित व्हावी म्हणून ऐकून समाजाच्या व राष्ट्राचा प्रगतीस अनुकूल परिस्थिती निर्माण व्हावी म्हणून निस्वार्थपने संपूर्ण आयुष्यभर समाज सुधारणेचे कार्य केले. त्यांनी समाजातील सामाजिक समस्या शोधून त्या समस्येवर विचार विनिमय करून त्या समस्येचे निराकरन करण्यासाठी पूर्ण कृतीशील प्रयत्न केला. त्यांच्या या कार्यातून त्यांचा मानवतावादी दृष्टीकोण स्पष्टपने दिसून येतो. त्यांच्या कार्यातून समाजाला नक्कीच मानवतावादी कार्य करण्याची प्रेरणा मिळते. आणि म्हणूनच महात्मा ज्योतिबा फुले यांचे कार्य समाज सुधारणेच्या संदर्भात अंत्यंत महत्वाचे आहे. त्यांच्या या मानवतावादी कार्यांचा थोडक्यात आढावा खालील प्रमाणे.

महात्मा ज्योतिबा फुले यांचे शैक्षणिक कार्य :-

तत्कालीन भारतीय समाजात शिक्षणाचा अधिकार उच्च वर्णीय लोकांना होता. या काळात शिक्षणामधून संस्कृत, व्याकरण, विधी, चिकित्साशास्त्र, ज्योतिष्यविद्या, वेद, अलंकार, धर्मशास्त्र असे शिक्षण दिले जात होते. या शिक्षणापासून समाजातील शुद्र लोकांना वंचित ठेवण्यात आले. कारण तत्कालीन राजसत्ता व धार्मिक सत्ता ब्राम्हण वर्गाच्या हातात होती. आणि शिक्षण घेण्याचा अधिकार केवळ याच वर्गाला असल्यामुळे खालच्या जातीतील वर्गाने शिक्षण घेण्याचा प्रयत्न केल्यास त्यांना कठोर शिक्षा केली जात होती. अशा स्थितीत भारतातील राजकीय सत्ता इस्ट इंडिया कंपनीच्या हातात गेल्यानंतर 1813च्या कायद्यानुसार शिक्षणाचे दरवाजे सर्व लोकांकरिता खुले झाले. पुढे इस्ट इंडिया कंपनीने 1835 मध्ये पाश्चात्य शिक्षण भारतात देणे सुरु केले. हे पाश्चिमात्य शिक्षण ख्रिश्चन मिशनरी द्वारे भारतात देण्यात येऊ लागले. अशाच एका मिशनरी स्कूल मधून महात्मा ज्योतिबा फुलेंनी शिक्षण घेतल्या मुळे त्यांच्यात भारतीय जाती व्यवस्थेच्या विरोधात चीड निर्माण झाली होती. याच दरम्याण महात्मा ज्योतिबा फुले आपल्या ब्राम्हण मित्राच्या लग्नाच्या वरातीत सहभागी होण्यास गेले. परंतु खालच्या जातीतील मुलगा म्हणून त्यांना वरातीत सहभागी होऊ दिले नाही. व त्यांचा अपमान करण्यात आला. त्यामुळे ज्योतिबा फुलेंच्या मनात तत्कालीन समाज व्यवस्थे विषयीची चीड वाढत गेली.

हे सर्व तत्कालीन समाजात प्रस्तापित असलेल्या वर्ण व्यवस्थेमुळे होते हे ज्योतिबाच्या लक्षात आले.या व्यवस्थेमुळे समाजात शुद्र लोक परावलंबी व अगतिक अस्पृश्य होऊन खिचपत पडली. त्यांची अशी अवस्था अज्ञानामुळे झाली आहे. त्यांच्यात सुधारणा करायची असेल तर त्यांना जागृत करून शिक्षणाच्या प्रवाहात आणने आवश्यक आहे. त्याच प्रमाणे विषमतावादी व्यवस्थेमध्ये सर्व जातीतील स्त्रियांना शिक्षणापासून वंचित ठेवल्या गेले होते. त्यांनाही शिक्षणाचे दरवाजे उघडे करणे अत्यंत आवश्यक होते. तरच समाजात स्त्री पुरुष समानता प्रस्थापित होईल असे ज्योतिबा फुलेंना वाटू लागले. त्यांनी स्त्री शिक्षण व अस्पृश्य शूद्रांच्या शिक्षणाची व्यवस्था करणे सुरु केले. शिक्षणा संदर्भात समाजात जागृती व्हावी म्हणून ठिक ठिकाणी सभा घेऊन प्रचार प्रसार करून अज्ञानी समाजास शिक्षण घेण्यास प्रोत्साहित केले. व सर्वतोपरी मदत केली.

महात्मा ज्योतिवा फुले स्त्री शिक्षण व स्त्रियांच्या समस्या:-

19 व्या शतकात भारतात सर्वच जाती धर्मातील स्त्रियांची अतिशय दैनोयस्थिती होती. सर्वच जाती धर्मातील लोकांना स्त्रियांचे

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

MAH MUL/03051/2012 ISSN: 2319 9318 | Vidyawarta® Peer-Reviewed International Publication | February 2020 Special Issue-05 | 0184

दुय्यमत्व मान्य होते. त्यामुळे स्त्री समस्या वाढत गेली. अशा परिस्थितीत स्त्रियांच्या समस्या मानवतावादी दृष्टीकोनातून सोडविण्याचा प्रयत्न महात्मा ज्योतिबा फुले यांनी केला. त्यासाठी त्यांनी समाजात जागृती निर्माण केली.

१८४८ मध्ये त्यांनी मुलींची पहिली शाळा पुणे येथे सुरु केली. शिक्षिका म्हणून त्यांनी स्वत:च्या पत्नीला शिकवून सदर शाळेत शिक्षिकेचे कार्य दिले. त्यावेळी सावित्रीबाईवर टीकेचा भडीमार झाला. शाळेत जातांना, येतांना शिव्या दिल्या जायच्या, अंगावर दगड, शेण फेकले जायचे अशावेळी त्यांचे धैर्य खचू नये म्हणून ज्योतिबा फुले त्यांचे समुपदेशण करीत असत या महान कार्याचे मानवतावादी महत्व ते पटवून देत होते. सातत्याने स्त्री शिक्षणासाठी कार्य करीत होते. १८५१ मध्ये मुलींची दुसरी शाळा सुरु केली त्यांनतर त्याच वर्षी तिसरी शाळा आणि १८५२ मधे चौथी शाळा यशस्वी पणे सुरु केली.

अशा प्रकारे स्त्रियांच्या शैक्षणिक समस्यावर कार्य कारतांना त्यांना असे जाणवले की तथाकथित उच्च जातीतील स्त्रियांचे बालविवाह झाले होते. काहीचे पती वारल्यामुळे त्या विधवा झाल्या होत्या. त्यामुळे त्यांना अनेक सामाजिक व धार्मिक बंधनात जीवन जगावे लागत असे. अमानुषपने त्यांचे केशवपण केले जायचे, काही स्त्रियांचे शारीरिक शोषण केल जायचे. काही स्त्रियां नैसर्गिक मोहाला बळी पडून गर्भवती व्हायच्या. पुढे आत्महत्या करायच्या म्हणून महात्मा ज्योतिबा फुले यांनी बाल विवाह पद्धतीस विरोध केला. या बालविवाहप्रथे विरोधात समाजात जागृती सुरु केली. ज्या विधवा गर्भवती राहत त्यांनी आत्महत्या करू नये म्हणून ज्योतिबांनी त्यांचे मनोबल वाढवले. त्यांच्या नावाचा कुठेही उल्लेख होणार नाही. या बाबत कायम गुप्तता पाळली जाईल असा विश्वास निर्माण केला. पंण एवढे करून आत्महत्या थांवणार नाही हे जाणून अशा गर्भवती स्त्रियान करिता बालहत्या प्रतीबंधक (गृह) या नावाने सुतिकागृह सुरु केले. तेथे बाळंत झालेल्या महिला आपल्या अपंत्यांचे संगोपन करू शकत नवत्या बाळंत होऊन ते आपल्या घरी जात म्हणून त्यांनी सूतिका गृहाला संलग्न अनाथालय सुरु केले. तसेच ज्यांना संतती नाही अशा लोकांना या मुलांना दत्तक घ्यावे म्हणून त्यांना प्रोत्साहित केले. 'आधी केले मग सांगितले' या उक्तीप्रमाणे त्यांनीही एक मुल दत्तक घेतले .आपले मृत्युपत्र करून या दत्तक मुलाच्या नावाने त्यांनी आपली सर्व सपंती करून दिली. अशाप्रकारे महात्मा फुलेंनी स्त्री शिक्षणाला चालना देऊन त्यांच्या इतर समस्या सोडवून तत्कालीन स्त्रियांना अंधारातून प्रकाशाकडे नेण्याचे मानवतावादी कार्य महात्मा ज्योतिबा फुले यांनी केले त्यांच्या या कार्यामुळे १६ नोवेंबर १८५२ मध्ये 'विश्राम बाग वाड्यात' ब्रिटीश सरकार तर्फे त्यांचा सत्कार करण्यात आला.

अस्पृशांचे शिक्षण :-

तत्कालीन ब्रिटीश सरकारच्या काळात १९ जुलै १८५४ मधे चार्लस वूडने एक आज्ञापत्र शिक्षणाच्या संबधी काढले. त्यामध्ये स्पष्टपणे असे लिहिले होते की, गेले कोणत्याही विद्यार्थाला जातीच्या आधारे सरकारी विद्यालय किंवा महाविद्यालयात प्रवेश नाकारल्या जाऊ शकत नाही.

१८५५ मधे अहमदनगर इथे अस्पृशांकरिता ब्रीटीश सरकारने एक विद्यालय स्थापन केले. या निर्णयाचा सनातनी वर्ग विरोध करू लागले. त्यामुळे अस्पृश्यांच्या शिक्षणात अडचणी निर्माण झाल्या. परंतु महात्मा ज्योतिबा फुले यांनी अस्पृश्य समाजातील महार, मांग, जातीतील मुलांना शिक्षण देण्याकरिता स्वत: खाजगी शाळेची स्थापना केली. त्यामुळे महात्मा फुले अस्पृश्यांकारिता खाजगी शाळा काढणारे पहिले महापुरुष ठरले. पुण्यामध्ये व आजू बाजूच्या परिसरात महात्मा फुलेंनी जवळपास १८ शाळा काढल्या त्या शाळेतून स्त्रियांना व अस्पृश्यांना शिक्षण देण्याचे कार्य चालविले. त्यांनी हे समाजातील वर्ण व्यवस्थेला बळी पडलेल्या गरीब किसान आणि भूमिहीन व खालच्या जातींना त्यांचे जन्मसिद्ध मानवीय अधिकार मिळवून देण्याकरिता हे कार्य केले. त्यांचे या कार्यातून निश्चितच मानवतावादी कार्य करण्याची प्रेरणा समाजाला मिळते.

सार्वजनिक सत्यशोधक समाज :-

तत्कालीन भारतीय समाजात जातीभेद,कर्मकांड, सतीप्रथा, मूर्तीपूजा,बालहत्या बहुपत्नीत्व, स्त्रीदास्य, अंधश्रद्धा, रूढी, परंपरा अशा अनेक समस्या होत्या अशा परीस्थितीत देवाधर्मांच्या नावावर सर्वाधिक शोषण महिलांचे होत होते. यात बदल करण्यासाठी, समाजात वैचारिक क्रांती घडवून आणन्यासाठी समता प्रधान, समाज निर्मितीसाठी. महाराष्ट्र पुणे इथे २४ सप्टेंबर १८७३ मध्ये महात्मा ज्योतिबा फुले यांनी 'सत्यसोधक समाजाची स्थापना केली'. शत्यशोधक समाज तीन तत्वावर आधारित होता.

१. ईश्वर एक असून तो सर्वव्यापी, निर्विकार, सत्यरूप, आहे. व सर्व मणूष्य त्यांची प्रिय लेकरे आहे.

२. ईश्वराची भक्ती करण्याचा प्रत्येक माणवास पूर्ण अधिकार आहे. आईला संतूष्ठ करण्यात अगर बापास विनविण्यात जशी त्रयस्थ दलालाची जरुरत नसते त्या प्रमाणे परमेश्वराची भक्ती करण्यास भट दलालाची आवश्यकता नाही.

३. मनुष्य जातीने श्रेष्ठ ठरत नसून तो गुणाने श्रेष्ठ टरतो. हे सत्य शोधक समाजाचे विचार कार्याविषयी व जनजागृती

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

MAH MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318

Vidyawarta®
Peer-Reviewed International Publication

February 2020
Special Issue-05

0185

करण्याकरिता 'दीनबंदु' हे मुखपत्र त्यांनी सुरु केले. त्यांनी मूर्तीपूजा नाकारली, वेदांचे अस्तित्व अमान्य केले, चातुर्वण्य प्रथेतील अमानवियता लोकांना पटवून दिली. हे करतांना त्यांनी जे समर्पक तर्कसंगत मांडणी केली ती गुलामगिरी ग्रंथाच्या रूपाने अस्तित्वात आहे. त्यांचे ग्रंथ वाचन करीत असतांना वाचक विचार प्रवण होतो. त्यांच्यात मानवतावादी कार्याविषयीची ओढ निर्माण होते. ही प्रेरणा देण्याची ताकत त्यांच्या ग्रंथात व सामाजिक कार्यात आहे.

महात्मा ज्योतिबा फुले यांचे आर्थिक समानता विषयक विचार:-

विद्ये विना मती गेली ! मतीविना नीती गेली
नीती विना गती गेली ! गती विना वित्त गेले
वित्त विना शुद्र खचले ! इतके अनर्थ एका अविद्देने केले

तत्कालीन महाराष्ट्रातील शेतकरी व कामगार वर्ग हा आर्थिक दृष्ट्या सबल नव्हता तो अज्ञानी होता देशाची समृद्धी व भरभराट त्यांच्यावरच अवलंबून होती. परंतु हे शेतकरी व कामगार वर्ग अज्ञान व कर्जबाजारीपणामुळे आर्थिक दृष्ट्या पिळले गेले होते. महात्मा फुलेंनी 'शेतकऱ्यांचा आसूड' या ग्रंथात शेतकऱ्यांच्या दैनीय स्थितीचे वर्णन केले आहे. महात्मा फुलेंनी शेतकऱ्यांच्या स्थितीत परिवर्तन करण्याचे कार्य केले महात्मा फुलेंनी इंग्रज सरकारकडे शेतकऱ्यांना संरक्षण, उत्पन्न वाढीसाठी विविध योजना, शेतकऱ्यांच्या मुलांना व्यावसायीक शिक्षण द्यावे व शिक्षित मुलांना कर्निष्ट नोकऱ्या द्याव्यात यासाठी प्रयत्न केले.

महात्मा फुलेचे हे कार्य आर्थिक समता प्रस्तापित करणारे होते. आजही शेतकऱ्यांच्या समस्या गंभीर आहे. या प्रश्नाकडे मानवतावादी दृष्टीकोनातून पाहण्याची प्रेरणा आपल्याला महात्मा फुले यांच्या आर्थिक विचारातून मिळते.

समारोप:-

महात्मा ज्योतिबा फुले यांनी स्त्री शिक्षण ,अस्पृशांचे शिक्षण,तत्कालीन स्त्रीयांच्या समस्या सोडविण्यासाठी जे कार्य केले व तत्कालीन समाजातील अनिष्ट चालीरीतींना प्रतिबंध करण्यासाठी जी जागृती केली. त्यातून समाजमन ढवळून निघाले. नवविचारांचा स्वीकार व सहकार्य करू लागले. त्यामुळे स्त्रीयांच्या स्थितीत आमुलाग्र वदल घडून येण्यास सुरुवात झाली. आज समाजात जी विकसीत स्त्री व स्त्री-पुरुष समानता प्रस्थापित होत आहे त्यामागे खऱ्या अर्थाने महात्मा ज्योतिबा फुले यांचे विचार व कार्य कर्तृत्व आहे.

समाजातील अस्पृश्य व शुद्र बांधवांना शिक्षित करून त्यांचे वैचारिक प्रबोधन करून त्यांना उत्तम नागरिक म्हणून जीवनमान जगण्यास संधी मिळवून देण्याचे कार्य सुद्धा महात्मा ज्योतिबा फुले यांनी केले. समाजाच्या व देशाच्या प्रगतीस अडचणी निर्माण करणाऱ्या रूढी, परंपरा, चाली रितिना पायबंध घालण्यासाठी त्यांनी सार्वजनिक सत्तेशोधक समाजाची स्थापना करून लोकांना वैचारीक अज्ञानातून बाहेर काढण्याचे कार्य महात्मा ज्योतिबा फुले यांनी केले. शेतकरी व कामगार यांच्या आर्थिक दुरावस्थेची कारणे सांगत ती समस्या दूर व्हावी म्हणून सरकारने प्रयत्न करावे म्हणून त्यांनी त्यांच्या समस्या सरकारच्या लक्षात आणून देण्याचे कार्य केले. अशा अनेक सामाजिक समस्या यशस्विरित्या सोडवून समाज जागृती करून समाजातील लोकांचे संपूर्ण जीवनमान सुधारण्याचे मानवतावादी कार्य त्यांनी केले म्हणून त्यांचे कार्य भारतीय इतिहासात अत्यंत महत्वपूर्ण व प्रेरणा दायक आहे.

संदर्भ ग्रंथ :-

१. ब्रिटीशकालीन भारत (१७६४-१८८५) प्रा.नी.सी. दीक्षित
२. The contribution and impact of Indian philosopher and social reformers २५th sept २०१५ मधील लेख:-
३. महात्मा ज्योतिबा फुले:भारतीय स्त्री जीवनातील परिवर्तनाचे जनक लेखक प्रा. संजय उत्तमराव वांढरे (पेज नं. १६०)
४. सामाजिक आर्थिक समानता आणि भारतीय समाज सुधारक महात्मा फुले. लेखक प्रा. नीतू जीवन शेंडे (पेज नं. १४५)
५. महात्मा फुले यांच्या शैक्षणिक कार्यातील मानवतावादी दृष्टीकोण. लेखक प्रा. अनिल सी.बाभळे (पेज नं.१५४)

□□□

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

Sahakar Maharshi Late Bhaskarrao Shingne Arts College, Khamgaon established in the year 2000, caters predominantly to students from rural areas around khamgaon. Accredited with C grade by NAAC in 2016, we realized the need to take up quality enhancement initiatives in all aspects of our institutlional life. Committed to our vision for providing employability skills to students, the college has also started UGC approved vocational degree courses B.VOC affiliated to Sant Gadge Baba Amravati University, Amravati. Besides UG & PG Course in Library Science, The college has recognized research centers in English & History.

Indexed

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

IMPACT FACTOR 7.041 iijif

Publisher & Owner
Archana Rajendra Ghodke
Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.
At.Post.Limbaganesh, Tq.Dist.Beed-431 126
(Maharashtra) Mob.09850203295
E-mail: vidyawarta@gmail.com
www.vidyawarta.com

ISSN 2319 9318

Shri Vinayaka Bahuuddeshiya Gramin Vikas Sanstha, Digras (Reg. No. 2568)

Shivramji Moghe Arts, Commerce & Science College

Kelapur (Pandharkawada), Dist. Yavatmal (M.S.)

(Affiliated to Sant Gadge Baba Amravati University, Amravati)

Organizes

One Day Online Interdisciplinary National Conference on 'Covid-19 Pandemic : Transforming Challenges into Opportunities'

In Collaboration with

University Professors' Association

UPA

CERTIFICATE

THIS IS TO CERTIFY THAT Prof. Vandana Arjun Jiwane OF Late. Mansaram Padole Arts College Ganeshpur Bhandara.

HAS PARTICIPATED IN ONLINE INTERDISCIPLINARY NATIONAL CONFERENCE ON COVID-19 PANDEMIC : TRANSFORMING CHALLENGES INTO OPPORTUNITIES' ON 7TH JUNE 2020. HE / SHE HAS CONTRIBUTED / PRESENTED A PAPER ON

Covid 19 Cha Manvi Drushtikonavar Padlela Prabhav

Prof. Akash Bele	Dr. Anil Dodewar	Prof. Suyog Mankar	Prof. Naresh K. Mahajan	Dr. Radhesham Choudhari	Dr. Shankar R. Warhate
Editor	Chief-Edior	Faculty of Science Organizing Secretary	Faculty of Arts Organizing Secretary	Faculty of Commerce Organizing Secretary	Principal Organizer

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

UPA National Peer-Reviewed Interdisciplinary e-Journal

Published By

UPA Group Publication

In Association with

Shivramji Moghe Arts, Commerce & Science College

Kelapur (Pandharkawada)

June - 2020

Special Issue – III

(Social Science, Commerce, Science, Education, Law, Languages and Computer Science)

Editorial Board

Dr. Anil Dodewar (Chief-Editor, UPA Interdisciplinary E-Journal)			
Prof. Akash Bele (Editor) UPA Interdisciplinary e-journal	**Dr. Radhesham Choudhari** (Executive Editor) UPA Interdisciplinary e-journal	**Prof. Naresh Mahajan** (Executive Editor) UPA Interdisciplinary e-journal	**Prof. Suyog Mankar** (Executive Editor) UPA Interdisciplinary e-journal

ACKNOWLEDGEMENT

The editors have tried their level best to review the articles and tested out to impede the secretive literature. However, the authors of the respective research papers shall remain accountable for originality of the paper and rigorous thoughts contained therein. The Advisory Committee of the journal has provided their valuable guidance for the betterment of the issue. On behalf of the entire UPA team, I therefore thank and extend my sincere gratitude to each and every one for their contributions and suggestions offered for the welfare of the journal.

Chief Editor

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

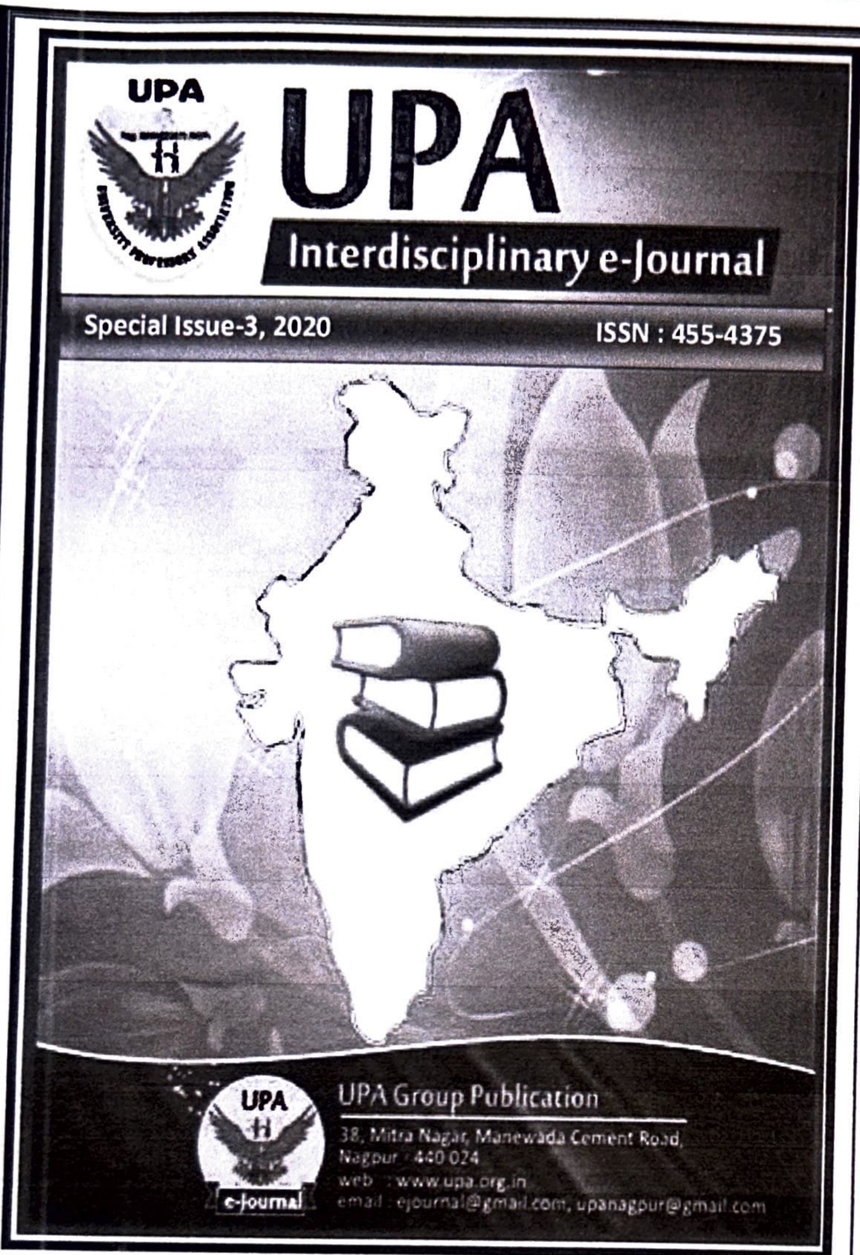

CHIEF EDITOR
Dr. Anil Dodewar

EDITORS
Prof. Akash Bele

EXECUTIVE EDITORS
Dr. Radhesham Choudhari
Prof. Naresh Mahajan
Prof. Suyog Mankar

PUBLISHED BY :
UPA Group Publication In Association with University Professors' Association. 38, Mitra Nagar, Manewada Cement Road, Nagpur-24.

CORPORATE OFFICE:
38, Mitra Nagar, Manewada Cement Road, Nagpur-24.

PUBLICATION :
The UPA Interdisciplinary e-journal is published Bi-annually.

© All Rights Reserved.
The views expressed in this publication are purely personal judgments of the authors and do not reflect the views of Journal or the body under whose auspices the journal is Published.

SPECIAL ISSUE – III : JUNE - 2020

For downloading the Issue, Click the link given below
http://upa.org.in/ejournal_june_2020
Visit : www.upa.org.in

Share your valuable feedback at
upanagpur@gmail.com
upajournal@gmail.com

UPA National Peer-Reviewed Interdisciplinary e-Journal

UPA

Published By
UPA Group Publication
In Association With
Shivramji Moghe Arts, Commerce & Science College
Kelapur (Pandharkawada)
June - 2020

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara

UPA National Peer-Reviewed Interdisciplinary e-Journal

Published By

UPA Group Publication

In Association with

Shivramji Moghe Arts, Commerce & Science College
Kelapur (Pandharkawada)

Advisory Board

Dr. Devendra Bhongade **Principal** **Jivanvikas Mahavidyalaya** **Devgram, Dist. Nagpur**	**Dr. Shankar Warhate** **Principal** **Shivramji Moghe Arts, Commerce & Science College** **Kelapur (Pandharkawada)**

Peer-Review Committee

Dr. Nirmala Singh Dept. of Home Science JDVM PG College, Kampur (UP)	**Dr. Sanjeev V. Jagtap** Professor, Dept. of Science Bar. R D I K & K D College, Badnera (MS)
Dr. (Mrs.) Uma Gole Professor, SOS in Geography Pt. Ravishankar Shukla University Raipur (Chhattisgarh)	**Dr. Yogesh Sarode** Dept. of English Jivanvikas Mahavidyalaya Devgram
Dr. Anup Gumble Dept. of English Arts, Commerce & Science College, Arvi	**Prof. Sandip Saraiya** Dept. of English Samarth Mahavidylaya, Lakhni, Nagpur
Dr. Anant Rindhe Dept. of History Yashvant Mahavidylaya Seloo (Wardha)	**Dr. Arti Padole** Dept. of Social Work Purushottam Thote Social Work College Nagpur
Dr. Pravina Nagpurkar Dept. of Marathi Mahila Mahavidyalaya, Nagpur	**Dr. Mangala Gore** Dept. of History Mahila Mahavidyalaya, Nagpur
Dr. Anuradha Khade Head, Dept. of Sociology Late N. P. Waghaye College, Lakhni	**Dr. Ishwar Wagh** Dept. of Economics Baburao Tidke Mahavidyalaya, Mouda
Dr. Yogesh Patinge G. S. College of Commerce, Wardha	**Dr. Parag Joshi** D. N. C. College, Nagpur (MS)
Prof. Parag Bansole Dept. of Physical Education Mahila Mahavidyalaya, Nagpur	**Dr. Ankush Barmate** Dept. of Geography Chakrapani Mahavidyalaya, Nagpur

Note : All research papers have been reviewed by the peer-review committee to check the plagiarism. However, the views expressed in this publication are purely personal judgments of the authors and do not reflect the views of the Journal or the body under whose auspices the journal is published. Hence, the authors themselves shall be responsible for the originality of papers and thoughts contained therein.

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara

Covid-19 चा मानवी दृष्टीकोनावर पडलेला प्रभाव

प्रा. कु. वंदना अर्जुण जीवने
इतिहास विभाग प्रमुख
स्व. मन्साराम पडोळे कला
महाविद्यालय गणेशपूर भंडारा

आज जगात **Covid-19** च्या प्रादुर्भावामुळे भितीयुक्त स्थिती निर्माण झाली आहे. संपुर्ण भारतात लॉकडाऊन चालु आहे. या पुर्वी सुध्दा साथीच्या रोगाचा प्रसार झाला आहे. उदाहरण कॉलरा प्लेग वगैरे रोगांना मुळे लाखो लोकांच्या बळी गेला या रोगांवर उपायही शोधण्यात आले व त्यामुळे या रोगाविषयी विशेष भिती राहिली नाही परंतु **Covid-19** या संसर्गजन्य रोगाने संपूर्ण जगात एकदाच महामारी च्या रूपात भयंकर थैमान घातले आहे. व या संसर्गजन्य रोगांवर विशिष्ठ अशी लस या औषध उपलब्ध नसल्यामुळे या रोगावर नियंत्रण प्रस्थापित करणे मानवी आरोग्य, कोरोणा मुक्त करणे कठीण होत आहे. **Covid-19** मुळे मानवी आरोग्यवरच नाही तर इतर क्षेत्राततही अनिष्ठ स्वरुपाचा परिणाम झाला आहे. त्यामधे आर्थिक क्षेत्र, प्रशासकीय क्षेत्र, व्यापार क्षेत्र, शैक्षणिक क्षेत्र, सामाजिक क्षेत्र, राजकीय क्षेत्र, सांस्कृतीक क्षेत्र, धार्मिक क्षेत्र, वाहतूक क्षेत्र, व श्रमिक व शेतकरी वर्ग या सर्वांनवर अनिष्ठ परिणाम होऊन देशाची आर्थिक स्थिती डबघाईस आली आहे. **Covid-19** मधून सुटका व्हावी म्हणून डॉक्टर, नर्स, पोलीस आपआपल्याला परीने प्रयत्न करीत आहे.

सरकारही या रोगाचा प्रसार होऊ नये, रोगपिडीत व्यक्तीचे आरोग्य सुधारावेत. म्हणुन सर्वतोपरी प्रयत्न करतांना दिसते. या रोगावर स्पेशल इलाज न मिळल्यास भविष्यात आपल्याला याच स्थितीत संपुर्ण दैनदिन कामकाज करावयाचे आहे. असा विचारही समोर येतांना दिसुन येते. पण त्यामुळे मानवी जीवनाला मोठया प्रमाणात धोका निर्माण होऊ शकते. आणि म्हणुनच या रोगाविषयी जागृती निर्माण करणे अंत्यत आवश्यक आहे. या रोगावर जरी स्पेशल औषध उपलब्ध नसले तरी मानवी आरोग्य सुदृढ असेल तर उपलब्ध औषधीचा वापर करुन सुध्दा आपण आपला जीव वाचवु शकतो. असा संदेस या परिस्थितीने मानव जातीला दिला आहे. आणि म्हणुनच संपुर्ण जग मानवाच्या सुदृढ आरोग्याविषयी विशेष संतर्क झाले. व **Covid-19** चा प्रसार होऊ नये म्हणुन सरकारने दिलेल्या सुचानाचे व कायदयाचे पालन करीत आहे. आपले दैनदिन कामकाज सुरळीत करण्यासाठी वेगवेगळया दृष्टीकोनातुन विचार करण्यास सुरुवात केली त्यात मानवाने आपल्या आरोग्यविषयक दृष्टीकोनात आमुलाग्र बदल घडवुन आणला. तसेच शैक्षणिक क्षेत्रातील तज्ञ मंडळी शैक्षणिक क्षेत्रात बदल घडवुन आणण्याचा प्रयत्न करतांना

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

दिसुन येते. तसेच सध्याच्या परिस्थितीवर मात करण्यासाठी प्रसार माध्यमातुन नवनविन विचार प्रवाह प्रगट होतांना दिसुन येते. या सर्वाचा प्रभाव मानवी दृष्टीकोनावर पडुन नवनविन बदल घडवुन येण्याची स्थिती आजच्या काळात निर्माण झाली आहे. या संदर्भात या लेखात थोडक्यात माहिती पुढीलप्रमाणे आहे.

Covid-19 चा उदय व प्रसार –

Covid-19 हा रोग कोरोणा व्हायरस मुळे होणारा संसर्गजन्य आजार आहे

CO म्हणजे कोरोना

Vi म्हणजे व्हायरस

D म्हणजे डिसीज

हा आजार पूर्वी 2019 नॉव्हेस कोरोणा व्हायरस म्हणून ओळखला जात होता. या रोगाची सुरुवात ही चीन या देशातील वुहान शहरातून झाली. कोरोणा व्हायरस ची निर्मिती कृत्रिमरित्या झाली की, नैसर्गिकरित्या झाली या विषयी प्रसारमाध्यमातून उलट–सुलट चर्चा बघायला मिळते.

या आजारामुळे 14 मार्च 2020 पर्यंत 5800 लोक मृत्युमुखी पडले. संपूर्ण चीनमध्ये भीतीचे वातावरण निर्माण झाले. एका मानवा कडून दुसऱ्या मानवाकडे संक्रमित होणारा हा रोग आहे. हे तेथील डॉक्टरांच्या लक्षात आले. त्यानंतर चीनमध्ये लॉकडाऊन सुरु करण्यात आले. परंतु तो पर्यंत या रोगाचा बऱ्याच मोठया प्रमाणात इतरत्र प्रसार झाला. थायलंड, दक्षिण कोरिया, जपान, अमेरिका, सिंगापूर, इटली, दुबई, कुवेत, भारत व अन्य अशा देशांमध्ये 20 मार्च 2020 पर्यंत 160 देशांमध्ये या आजाराचा प्रसार झाला व तो सातत्याने वाढत गेला.

त्यामुळे 23 जानेवारी 2020 रोजी जागतिक आरोग्य संघटनेने डब्ल्यू. एच. ओ. ने हा प्रादुर्भाव आंतरराष्ट्रीय आरोग्याची चिंता वाढवणारा असून सार्वजनिक आरोग्य आणिबाणी असल्याचे जाहीर करण्याचा निर्णय घेतला. व जागतिक आरोग्य संघटनेने या संदर्भात चेतावणी दिली कि, या प्रादुर्भावाचा व्यापक उद्रेक शक्य आहे. आणि ही चेतावणी खरी ठरत सर्वत्र व्यापक स्वरूपात या रोगाची लागण घेऊन मानवी जीवाला प्रचंड मोठा धोका निर्माण झाला आहे.

भारताच्या बाबतीत विचार केल्यास असे दिसून येते की, वेडीच प्रभावीपणे लॉकडाऊन केले असते तर या रोगाच्या प्रादुर्भावावर बऱ्याच मोठ्या प्रमाणात नियंत्रण ठेवता आले असते. परंतु विदेशी प्रवाशांचे आगमन, मरकज प्रकरण व मजुरांची वाहतूक यामुळे सर्वत्र **Covid-19** या रोगाचा प्रादुर्भाव मोठ्या प्रमाणात झाला. व भारतातही **Covid-19** मुळे भितीयुक्त वातावरण निर्माण झाले. सर्वत्र लॉकडाऊन करण्यात आले. या रोगाचा प्रादुर्भाव रोखण्यासाठी उपाय म्हणुन शाळा, महाविद्यालय,

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

कार्यालय बंद ठेवण्यात आले. व्यापार, बाजार, वाहतूक, समारंभ वगैरे गर्दी होणारे ठिकाणे बंद ठेवण्यात आले. फक्त आवश्यक सेवा देणारे दुकाने चालू ठेवण्यात आले. घरी राहण्यास, मास्क लावण्यास, विशेष सूचना देण्यात आले. दोन व्यक्ती मध्ये एक मिटरचे अंतर ठेवण्यास सांगितले. व आवश्यक असल्यास घराच्या बाहेर निघा अन्यथा नाही असे सांगितले. हे लॉकडाऊन प्रभावीपणे अमलात आणण्यासाठी रस्त्या–रस्त्यावर पोलिस तैनात करण्यात आले. या आजाराची लागण झालेल्या लोकांचे विलगीकरण करण्याते येऊन त्यांच्यावर उपलब्ध औषधी द्वारे उपचार करण्यात आले. या आजारात रोग्याला सर्दी, ताप, कोरडा खोकला आणि श्वास घेताना त्रास होणे ही सुरुवातीची लक्षणे असू शकतात. व हा रोग शरीरात जास्त प्रमाणात पसरल्यास निमोनिया होऊ शकतो. त्यामुळे Respiratory Failure होऊन रुग्ण दगावण्याची शक्यता तयार होते. म्हणून वेळीच कोरोणा व्हायरस ची टेस्ट घेणे अनिवार्य करण्यात आले. रुग्णाच्या शरीरातील विषाणू त्याच्या थुंकी द्वारे किंवा शिंकल्या नंतर हवेत जाऊन ते इतरत्र पसरू शकतात. इतरत्र परारलेले विषाणू कोणत्याही वस्तूवर जाऊन बसतात आणि त्या वस्तूंना एखदया निरोगी व्यक्तीने स्पर्श करून तो हात – नाक तोंड आणि डोळे या ठिकाणी लावल्यास या विषाणूंचा निरोगी व्यक्तीच्या शरीरात शिरकाव होतो. वस्तूच्या पृष्ठभागावर हा व्हायरस कित्येक तासांपर्यंत राहु शकतो. ॲन्टीसेप्टीकलिक्विड ने निरजंतुकीकरण केल्यास त्या विषाणुचा नायनाट होतो. अशी माहिती लोकांत जाणीव जागृती व्हावी म्हणून देण्यात आली परंतु व्यवहार बंद झाल्यामुळे (अत्याआवश्यक सेवा सोडून) अनेक समस्या निर्माण झाल्या. आर्थिक स्थिती ढासळली. परिणामी या समस्यावर व मानवी आरोग्य सुरक्षित राहावे म्हणून विशिष्ठ नियमांतर्गत थोड्या प्रमाणात व्यवहार सुरू केले परंतु शाळा महाविद्यालय पूर्णपणे बंद ठेवण्यात आले. यावर उपाय म्हणून शिक्षण क्षेत्रात नवनवे विचार विनिमय सुरु झाले.

सुदृढ आरोग्य विषयक जागृती :–

Covid-19 मुळे लोकांच्या आरोग्यास धोका उत्पन्न झाला आहे. याबाबतची अशी माहिती मिळते की, ज्या व्यक्तीची रोगप्रतिकार शक्ती कमजोर आहे. पूर्वी पासून शुगर, बीपी, किडनी यां सारखे रोग आहे. अशा व्यक्तीच्या जिवांना या Covid-19 पासून मोठ्या प्रमाणात धोका आहे.यांचे मृत्यू होण्याचे प्रमाण जास्त आहे.

उलट ज्या व्यक्तींची रोग प्रतिकार शक्ती जास्त आहे त्या व्यक्तीला Covid-19 या रोगाची लागण झाल्यानंतर सुद्धा उपलब्ध औषधींच्या मदतीने तो व्यक्ती रोगमुक्त होऊन घरी परत येत आहे. हा रोग जरी भयंकर असला तरी आपले आरोग्य सुदृढ असल्यास आपल्याला विशेष घाबरण्यासारखे नाही म्हणून विविध शाळा, महाविद्यालय, सेवाभावी संस्था, आरोग्य विभागा द्वारे मानवी जीवन सुदृढ रहावे म्हणुन

Officiating Principal
Late M.P. Art's College
Ganeshpur, Bhandara.

सकस आहारा संदर्भात माहिती पत्रके वाटप करण्यात आले. सेमिनार घेण्यात आले. आहारतज्ज्ञ डॉक्टर यांच्या मुलाखती घेऊन प्रसारमाध्यद्वारे सदर मुलाखती जनतेपर्यंत पोहोचविण्यात आल्या. विविध लेख लिहिण्यात आले. व अशा लेखांची माहिती वृत्तपत्रांच्या मदतीने जनतेपर्यंत पोहोचवून जाणीवजागृती निर्माण करण्यात आली. ही अशा प्रकारची जागृती निर्माण करणे हे आजच्या काळाची विशेष गरज आहे. प्रसिद्ध शास्त्रज्ञ डार्विन यांनी उत्क्रांती विषयी अभ्यास करताना सिद्ध केले होते की जगण्याच्या धडपडीत जो सर्वोत्तम असेल तोच तग धरेल याला सर्व्हायव्हल ऑफ द फिटेस्ट असे म्हटले जाते. याचाच अर्थ तुम्हाला जर जगायचे असेल तर तुम्ही सर्वोत्तम असले पाहिजे ज्यांचे आरोग्य सुदृढ आहे. तोच रोगाचा प्रतिकार करू शकतो हा रोग जर कृत्रिम असेल तर हा सहजासहजी जाणार नाही. काळाच्या ओघात केव्हातरी आपण याच्या संपर्कात नकळत येण्याची शक्यता नाकारता येत नाही. परिणामी वर्तमानकालीन स्थितीत आपण आपले आरोग्य सुदृढ राहावे, म्हणून सकस आहार घेणे–. व्यायाम करणे, ध्यान साधना, करणे, प्राणायाम करणे, योगासन करणे, दररोज 6 ते 7 तास झोप घेणे सकारात्मक वैच्यारिकता निर्माण करणे अत्यंत आवश्यक आहे. कारण याद्वारे आपले शरीर सुदृढ होण्यास मदत होते व मानवी आरोग्याची रोगप्रतिकार शक्ती वाढावी म्हणून आपल्या आहारात ॲन्टीव्हायरस व सुपरफुड्स असने अत्यंत आवश्यक आहे. उदाहरण – संत्रा, मोसंबी, लिंबू, पपई, सफरचंद इतर मोसमी फळे पालक, ग्रीन–टी, बदाम, अंजीर, सूर्यफूल –बी, दही, लसूण, आले, डाळिंब, कलिंगड, अंडी, व कडधान्य इत्यादी पदार्थाचा आपल्या आहारात विशेष समावेश असला पाहिजे. या पदार्थातून मिळणाऱ्या जीवनसत्वामुळे आपली नैसर्गिक रोगप्रतिकार शक्ती वाढून आपले आरोग्य सुदृढ होते व आपण Covid-19 व इतर आजारापासून स्वतःचा बचाव करण्यास सक्षम होतो.

शैक्षणिक परिवर्तन :–

आज Covid-19 मुळे जी परिस्थिती निर्माण झाली आहे. त्यामुळे शाळा, महाविद्यालये बंद आहे. परिणामी विद्यार्थ्यांचे शैक्षणिक नुकसान होत आहे. परीक्षा घ्यावी की नाही अशी स्थिती निर्माण झाली आहे. या समस्येवर मात करण्यासाठी विविध जबाबदार शिक्षण संस्थातर्फे ऑनलाइन शिक्षणावर भर देण्यात येत आहे. याच दृष्टीकोनातुन शिक्षकांना ऑनलाइन प्रशिक्षण देण्यात येत आहे. ऑनलाइन शिक्षण विषयक उपक्रम प्रत्येक शाळा महाविद्यालयाने राबवावे, म्हणून प्रयत्न होतांना दिसते या संदर्भात विद्यापिठातर्फे विशेष सुचना देण्यात आल्या. आजच्या शिक्षक वर्गात ऑनलाईन शिक्षण संदर्भात जागृती निर्माण होऊन या शिक्षणा संदर्भात माहिती जाणुन घेण्याचा प्रयत्न शिक्षक वर्ग मोठया प्रमाणात करीत आहे. या उपक्रमातुन काही महत्वाच्या कारणत्सव वर्गात न येऊ शकणाऱ्या विद्यार्थ्यांना पण शिक्षण चागल्या प्रकारे मिळु शकते परत हे शिक्षण ऑनलाईन असल्यामुळे या शिक्षणासाठी आवश्यक त्या सुविधा शिक्षक व विद्यार्थ्यांना उपलब्ध करुण दिल्यास व विद्यार्थ्यांनी प्रामणिक पणे शिक्षण घेतल्यास तसेच शिक्षक वर्गानी

Officiating Principal
Late M.P. Arts College
Ganeshpur, Bhandara.